

Олександр ЛУЦЬКИЙ

кандидат історичних наук

старший науковий співробітник відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7214-5872>

e-mail: loi_lviv@ukr.net

ДВАДЦЯТИП'ЯТИТОМНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА: ЛЬВІВСЬКИЙ ВНЕСОК

У контексті нових суспільно-політичних та соціально-економічних реалій на західно-українських землях після їхнього приєднання на початку Другої світової війни до СРСР у складі Української РСР проаналізовано основні напрями, хід та наслідки реалізації науково-видавничого проекту 1940–1941 рр. з підготовки до друку двадцятип'яти томної збірки творів літературно-художньої спадщини Івана Франка. Зосереджено увагу на участі в цих заходах співробітників львівського відділу Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. З'ясовано, що саме на львівських філологів на чолі з академіком Михайлом Возняком була покладена основна робота з розшуку, відбору і наукової перевірки текстів творів, забезпечення їхнього мовно-стилістичного оформлення, складання науково-довідкового апарату видання та ін. Виокремлено місце й роль деяких укладачів і редакторів у підготовці збірки до друку, зокрема М. Возняка і професора В. Сімовича. Виявлено причини, які зумовили труднощі й нездоланні перешкоди у своєчасному виконанні відповідального завдання. З'ясовано, що воно стало для керівництва Інституту і його підлеглих, насамперед основних упорядників і редакторів у Львові, значно складнішим, ніж здавалося спершу, і повністю досягти запланованого їм не вдалося. До початку німецько-радянської війни Держлітвидав України спромігся видати всього два томи творів І. Франка, хоча колектив львівських учених на чолі з М. Возняком передав до друку науково опрацьований комплект творів письменника з двадцяти томів. Німецько-радянська війна перервала подальший видрук. Спроби М. Возняка у нових суспільно-політичних умовах післявоєнного періоду, які залишали для нього вкрай скромний простір творчої діяльності, завершити видання усіх томів двадцятип'яти томника виявилися врешті-решт невдалими.

Ключові слова: Іван Франко, твори, двадцятип'яти томне видання, упорядники, редактори, М. Возняк.

Відомо, що повне видання творів І. Франка не лише за його життя, але й через сто років після його смерті не надруковане. Щобільше, ми досі не маємо жодного повноцінного видання його величезної творчої спадщини, представленої прозовими і поетичними творами, художніми перекладами, різножанровими науковими працями, політичними трактатами, публікаціями джерел, газетними оглядами, рецензіями

тощо – всього понад шість тисяч публікацій, що суттєво ускладнює належне вивчення його доробку та донесення до широкого загалу. Тим кільком зібранням генія української культури, що вийшли впродовж усього радянського періоду, властива не лише неповнота, але й, на жаль, спотворення, перекручення, а часом і фальсифікації цілої низки текстів. Це стосується і найповнішого 50-томного зібрання Франкових творів, яке готував академічний Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка в тісній координації з іншими установами Секції суспільних наук АН УРСР, зокрема Інститутом суспільних наук (тепер – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) та Львівським державним університетом ім. І. Франка, і яке, на думку Миколи Легкого, «претендує на найбільш купюроване видання»¹.

Виходу цього монументального багатотомника, безпрецедентного для едиційної практики України, передував тривалий підготовчий процес. Робота над його виконанням розпочалася в середині 60-х років ХХ ст. У 1969–1970 рр. проєкт активно обговорювали на сторінках «Літературної України». Тож підготовка видання п'ятдесятитомного (у 52 книгах) «Зібрання творів» Франка тривала майже два десятиліття і вимагала значних зусиль видавців, організаторів видавничої справи і насамперед колективу науковців-упорядників, зокрема істориків і літературознавців Інституту суспільних наук, які брали участь в упорядкуванні чотирьох томів. Історики інституту Ярослав Ісаєвич (редактор тому), Віталій Гавриленко, Володимир Грабовецький, Ярослав Грицак, Григорій Ковальчак, Ігор Мицько, Віталій Нечитайло, Ярема Полотнюк, Феодосій Стеблій, Степан Трусевич впорядкували 46-й том у двох книгах (історичні праці), а працівники відділу української літератури Роман Кирчів, Микола Родько, Степан Трофимук, Ігор Моторнюк, Григорій Нудьга і Любомир Сенік під керівництвом Степана Щурата уклали і підготували 26-й, 27-й і 28-й томи (літературно-критичні праці письменника 1876–1892 рр.). Загальний обсяг підготовлених співробітниками Інституту суспільних наук чотирьох томів сягав майже ста друкованих аркушів. 10 квітня 1974 р. на засіданні Бюро відділення літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР під час розгляду питання про хід підготовки п'ятдесятитомного видання творів І. Франка було стверджено, що ця робота в основному завершена. Зазначили, зокрема, що Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка підготував 38 томів, Інститут суспільних наук – 4; Інститут історії – 2; Інститут економіки – 2; Інститут філософії – 1; Львівський державний університет ім. І. Франка – 3 томи. Проте через відсутність паперових лімітів видання своєчасно не розпочалося. І лише у 1974 р. видавництво «Наукова думка» приступило до практичного виконання цього капітального задуму, хоча жоден з томів ще не був переданий до видавництва, не було розроблено й уточнених графіків проходження томів через редколегію, вчену раду та подачі їх до видавництва. Щобільше, як було зазначено у постанові згаданого засідання, з огляду на те, що з часу підготовки перших томів пройшло понад п'ять років, «виникла потреба дещо доопрацювати підготовлені до друку томи». Кожен з томів проходив в Інституті літератури АН УРСР як на відділі, так і на редколегії повторне обговорення. Було створено контрольну текстологічну комісію, яка провела велику роботу щодо перевірки підготовлених томів та надання практичної допомоги упорядникам. Було розширено склад редколегії. Схваливши роботу Інституту літератури АН УРСР, Бюро

¹ Легкий М. Ювілей Франка. Літературний Львів (Львів). 2005. № 1. С. 21.

відділення одночасно зобов'язало дирекцію інституту «вжити заходів для завершення підготовки томів до друку з тим, щоб забезпечити вихід у світ п'ятдесяти томного видання не пізніше 1981 р. – до 125-річчя з дня народження І. Франка»². Однак видрук томів завершився у 1986 р., а у 1988 р. видання було відзначене Державною премією Української РСР ім. Т. Г. Шевченка і нагород удостоїли тільки науковців Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, «котрі зробили найбільш вагомий внесок у загальну справу: М. Бернштейн, Н. Вишневська, Б. Деркач, І. Дзевєрін, О. Засенко, О. Мишанич, Ф. Погребенник, М. Яценко»³. Цікаво, що серед лауреатів не виявилось жодного представника інших установ, які спільно готували зібрання, очевидно, тому, що основне навантаження лягло на співробітників Київського інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, які були головними упорядниками, авторами коментарів, науковими редакторами більшості томів⁴. Однак доводиться визнати, що вагомому внеску літературознавців Інституту суспільних наук АН УРСР у вищезгаданий спільний проєкт їхні київські колеги воліли не помічати⁵. Судячи з акту передачі підготовлених томів творів І. Франка з архіву Інституту суспільних наук АН УРСР, які 17 вересня 1975 р. з рук вченого секретаря інституту І. Патера прийняв відповідальний секретар редколегії з видання творів І. Франка старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР Ф. Погребенник у присутності одного з упорядників названих томів Л. Сеніка, літературознавці ІСН передали до Києва не три, а чотири томи підготовлених до друку праць письменника. На жаль, не вдалося встановити долі 40-го (за тодішньою нумерацією) тому, упорядниками якого були Р. Кирчів, С. Щурат, Л. Сенік, М. Вальо, М. Родько, Г. Нудьга, І. Моторнюк, Л. Мельничук, З. Нестер, С. Трофимук⁶. Л. Сенік пізніше згадував: «Ще до розгрому [відділ літератури Інституту суспільних наук АН УРСР був ліквідований у 1975 р. – О. Л.] колектив підготував чотири томи творів Івана Франка до 50-томного видання його творів. Щоправда наші коментарі вже в Києві були спотворені дописанням ярликів до цілої низки прізвищ, в текстах, звірених з першими публікаціями і з точним дотриманням повноти, зроблено купюри, навіть без обов'язкових, як прийнято, квадратних дужок. При тому були вивезені всі чистові варіанти томів, щоб таким чином не дати підстав працівникам відділу якось опротестувати грубі редакційні правки»⁷.

Відомо, що повні видання творів класиків української літератури у всі часи завжди були справою дуже складною для виконавців, зважаючи на специфіку суспільно-політичних, соціально-економічних і науково-організаційних умов. Це наочно засвідчує й історія з підготовкою до друку і публікацією 25-томного видання творчого

² Науковий архів Президії НАН України. Ф. Р-251. Оп. 13. Спр. 706. Арк. 70–71.

³ Бондар М. Нова українська література. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1926–2001: Сторінки історії, 75 / відп. ред. та упоряд. О. В. Мишанич. Київ: Наукова думка, 2003. С. 140.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Акт передачі томів творів Івана Франка з архіву Інституту суспільних наук АН УРСР. 17 вересня 1975 р. (Копія). Власний архів автора.

⁷ Сенік Л. Григорій Нудьга – вчений в царстві безправ'я. *Парадигма*: зб. наук. праць / ред. кол.: М. Ільницький (відп. ред.) та ін. Львів, 2013. Вип. 7. С. 28.

доробку І. Франка, який планували випустити у світ 1941 р. до 25-річчя з дня його смерті і до 85-річчя з дня народження.

Метою цієї статті є дослідження проблеми, яку оминали історики й літературознавці, хоча сучасна українська наука має великі здобутки у вивченні творчої спадщини І. Франка⁸. Вперше говорити про це я спробував у 2005 р., однак тема потребує дальшого ґрунтовного дослідження у зв'язку з виявленням нових фактів. Стаття ґрунтується на критично осмислених архівних документах і матеріалах та спогадах. Введення їх у науковий обіг дає змогу точніше реконструювати історію видання 25-томної збірки творів письменника, повніше окреслити внесок львівських учених у його підготовку, що надає публікації новизни й актуальності.

Науково-видавничий проєкт 1940–1941 рр. був детермінований не стільки вищезгаданими «ювілейними» датами, скільки суспільно-політичними обставинами, що виникли в Західній Україні після її приєднання в 1939 р. до СРСР. За словами видатного бібліографа, останнього директора бібліотеки НТШ (1938–1944) Володимира Дорошенка, видання двадцятип'ятитомника І. Франка мало засвідчити, що «... радянська влада шанує культурні надбання Західної України та заслуги тих діячів, які боролися за кращу долю свого краю, бо й сама ця влада, мовляв, на те й прийшла, щоб визволити єдинокровних братів з-під кормиги польських панів і капіталістів – духовної і економічної»⁹. Відповідна протокольна постанова політбюро ЦК КП(б)У¹⁰ і рішення Президії АН УРСР на початку 1940 р. спрямували зусилля вчених Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР на розв'язання проблеми – «дати широким радянським читачам перше науково вивірене видання художніх творів і вибраних літературно-науково-критичних праць І. Франка»¹¹.

У наказі від 16 травня 1940 р. Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР зазначено: «Нам треба ... напружити всі сили і дати українському народові спопуляризувати до ювілею цінну літературну спадщину Івана Франка»¹². Це завдання стало центральним, найважливішим у тематичному плані інституту на 1940 р. Згідно з

⁸ Див.: Легкий М., Пилипчук С. З останнього десятиліття франкознавства. Слово і час (Київ). 2008. № 10. С. 21–31; Нахлік Є. Сучасний стан франкознавчих досліджень і проблема створення Інституту Івана Франка НАН України. Слово і час. 2011. № 8. С. 38–48.

⁹ Дорошенко В. Огнище української науки. Наукове товариство імени Т. Шевченка. З нагоди 75-річчя його заснування. Нью-Йорк; Філядельфія, 1951. С. 48.

¹⁰ Протокольна постанова політбюро ЦК КП(б)У від 10 січня 1940 р. зобов'язувала Держлітвидав УРСР видати до травня 1941 р. повне зібрання творів Івана Франка, а Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР «взяти участь у підборі та перевірці текстів творів» письменника. Тоді ж було затверджено редколегію видання у складі академіка О. Білецького, академіка М. Возняка, академіка О. Корнійчука, академіка К. Студинського, Й. Лисенка, І. Кобелецького, І. Кологойди. Див.: Історія Національної академії наук України (1938–1941). Документи і матеріали / упоряд.: В. А. Кучмаренко, Т. П. Папакіна, Л. І. Стрельська та ін.; редкол. О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін. Київ, 2003. С. 243; Пізніше склад редколегії поповнився за рахунок академіків А. Кримського і П. Тичини, а також заступника директора Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР Д. Копиці.

¹¹ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. 1. Оп. VI-д. Спр. Г-1. Арк. 235.

¹² Там само. Арк. 243.

цим наказом практично вся робота з підготовки наукової перевірки текстів, складання наукового апарату видання концентрувалася у Львівському відділі – філіалі Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, що розпочав свою діяльність 1 лютого 1940 р. під керівництвом фундатора наукового франкознавства академіка Михайла Возняка¹³. Головну частину підготовчої праці виконували наукові співробітники відділу, зокрема Кирило Студинський, Михайло Тершаковець, Марія Деркач, Яким Ярема, Володимир Радзикович, Михайло Соневицький, Степан Щурат, Григор Лужницький, Юрій Стефаник, Іван Романченко, Ярослав Чума, Докія Приступа, Веніамін Гуфельд, а також старший науковий співробітник львівського відділу Інституту мовознавства АН УРСР Василь Сімович, якого було призначено відповідальним мовним редактором видання. Так, не вельми чисельний колектив львівських виконавців складався переважно з відомих галицьких літературознавців, членів НТШ. Залучені до видавничої групи, відряджені з Києва 27-річний колишній аспірант Київського державного університету, член КП(б)У В. Гуфельд і викладач школи Київської особливої військової округи Д. Приступа, очевидно, були покликані насамперед забезпечити відповідну ідейно-політичну витриманість у роботі новоствореного відділу. Про недовіру київських чиновників до галицьких вчених свідчило, зокрема, й те, що В. Гуфельда відразу призначили заступником завідувача відділу. 1 лютого 1940 р. наказом Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка саме В. Гуфельда спільно з М. Возняком зобов'язали скласти тематичний і робочий план львівського відділу на 1940 р. і доручили надіслати їх директорові інституту до 1 березня 1940 р.¹⁴

Рішенням дирекції Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка підготовка до друку 20-ти з 25-ти томів була фактично персонально закріплена за львів'янами. За ухвалою урядової редакційної колегії головними редакторами ювілейного видання і відповідальними науковими консультантами-керівниками всього колективу упорядників були призначені академіки О. Білецький і М. Возняк¹⁵. На середину травня 1940 р. редакційна колегія затвердила розроблені академіками Білецьким і Возняком проспект та інструкцію цього видання¹⁶. На них покладалося наукове керівництво всією підготовчою роботою, визначення «найавторитетніших» редакцій творів Франка,

¹³ Там само. Арк. 241–242. Від початку свого існування Львівський відділ, очолюваний М. Возняком, поділявся на чотири дослідницькі групи: а) з вивчення історії української літератури XIX – початку XX ст. (керівник – академік К. Студинський); б) шевченкознавства (керівник – академік В. Щурат); в) франкознавства (керівник – академік М. Возняк); г) радянської української літератури (керівник – С. Тудор). Спершу у відділі було четверо керівників груп: троє виконували обов'язки старших (М. Тершаковець, Я. Ярема, М. Деркач) і п'ятеро молодших наукових співробітників, серед яких: Ю. Стефаник, Г. Лужницький, С. Щурат, Д. Приступа, Я. Чума (Див.: Історія Національної академії наук України (1938–1941). Документи і матеріали. С. 245). Згодом у відділ на наукові посади зарахували В. Радзиковича, М. Соневицького, І. Романченка. Всього в науковому штаті відділу налічувалося 16 осіб.

¹⁴ Історія Національної академії наук України (1938–1941). Документи і матеріали. С. 245–246.

¹⁵ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. 1. Оп. VI–д. Спр. Г-1. Арк. 236.

¹⁶ Там само. Арк. 235.

що повинні стати основою видання, розроблення принципів складання наукового апарату, покажчиків і принципів усієї наукової праці над текстами творів¹⁷.

Відповідальними за точне виконання урядового завдання, за керівництво усією поточною роботою з підготовки видання від Інституту української літератури в Києві призначили завідувача відділу української літератури XIX століття І. Стебуна, від львівського відділу – заступника завідувача В. Гуфельда¹⁸. Вони мали розробити календарний графік для всього обсягу роботи, затвердити його і суворо дотримуватись.

Окрім головних редакторів видання, були визначені редактори окремих томів, які мали розподілити тексти томів між бригадою наукових співробітників, допомагати їм у роботі, здійснювати щоденне наукове керівництво і домагатися, щоб тексти були підготовлені високоякісно і сумлінно. Планувалося, що редакторами видання стануть: В. Радзикович та І. Стебун (томи I–V – всі твори, крім першої редакції повісті «Петрії й Довбушуки», та частина VIII тому (повість «Гутак»)¹⁹; професор В. Сімович і ст. науковий співробітник Д. Копиця (закінчення V тому; перша редакція повісті «Петрії й Довбушуки»), томи VI, VII, частина тому VIII (повість «Основа суспільності»), частина тому IX (друга редакція повісті «Петрії й Довбушуки» та тому XI)²⁰; професор Я. Ярема і член урядової редколегії Юрій Кобилецький (томи VIII, X, XII, XIV, XV)²¹; академік К. Студинський і В. Гуфельд (том XXIV)²², академік М. Возняк (томи XIX–XXII)²³.

Редагування, наукову підготовку текстів і складання наукового апарату п'яти томів залишили на киян: том XXIII (редактор Ю. Кобилецький, упорядник Й. Куп'янський) і томи XVI–XVIII та XXV (редактор О. Білецький, упорядники А. Гозенпуд, І. Журавська)²⁴.

Під час підготовки ювілейного видання перед колективом укладачів і редакторів постали численні труднощі. Адже за життя письменника, та й після його смерті до 1940 р. українські видавці не спромоглися видати більш-менш повного зібрання творів (нагадаємо, що 30-томне харківське видання 1924–1931 рр., здійснене під редакцією Сергія Пилипенка й Івана Лизанівського, охоплювало головню художню спадщину Франка)²⁵. У зв'язку з підготовкою до відзначення 10-х роковин від дня

¹⁷ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. 1. Оп. VI–д. Спр. Г-1. Арк. 236.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Науковою підготовкою текстів цих томів займалися: С. Щурат, Г. Лужницький, М. Савицька, Я. Чума, Ю. Стефанік.

²⁰ Для роботи над підготовкою текстів цих томів залучили: М. Тершаковця, М. Берштейна, О. Кисельова.

²¹ Для роботи над науковою підготовкою текстів цих томів залучили: М. Деркача, Д. Приступу, Г. Лужницького.

²² Науковою підготовкою текстів цього тому займався В. Гуфельд.

²³ Науковою підготовкою текстів цих томів займалися: М. Соневицький, М. Русанівський, Є. Кирилук.

²⁴ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. 1. Оп. VI–д. Спр. Г-1. Арк. 238.

²⁵ Горак Р. Іван Лизанівський. Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. Львів: Каменярь, 2003. Вип. 3. С. 328.

смерті І. Франка Наркомат освіти УРСР ухвалив видати його твори у 40 томах. Однак, як виявилось, за такий короткий час підібрати на 10 томів матеріал з великої кількості літературно-критичних і науково-публіцистичних праць письменника і належно їх прокоментувати було неможливо. Щобільше, перше радянське зібрання творів Франка у 30-ті роки виявилось недосконалим, бо тексти добирали без належної критичної перевірки, з численними текстологічними порушеннями, хоча воно й користувалося величезною популярністю. До того ж у цьому виданні «майже відсутні коментарі до творів Франка, що теж є недоліком»²⁶.

Отже, нове, ювілейне 25-томне видання мало бути опертим на останніх прижиттєвих «найавторитетніших» виданнях письменника. Виконавцям доводилося розшукувати, читати і перечитувати тексти, зіставляти різні видання, встановлювати авторський текст, усувати необґрунтовані редакційні виправлення, інші спотворення неавторського характеру, нав'язані цензурою або видавничими редакторами, осмислювати великий масив дотичних джерел тощо. Брало до уваги й те, що не всі прижиттєві публікації художніх творів І. Франка мали єдині редакції: їх друкували за різними текстами. Все це вимагало значної науково-пошукової та аналітичної текстологічної роботи. М. Соневицький, зокрема, згадував: «Я дістав номінацію на старшого наукового співробітника у відділі Інституту літератури Академії наук УРСР, обклався рукописами Франкових перекладів, які не раз тяжко було вчитати, особливо з тих часів, коли писав паралізованою лівою рукою, давав на передрук на машинці секретарці-єврейці, присланій із Києва, порівнював переклади з оригіналами, досліджував і підготовляв матеріал для видання тому Франкових перекладів»²⁷.

Отже, кожен упорядник повинен був точно звірити текст із першоджерелом, а редактор тому – перевірити і проконтролювати якість наукової підготовки тексту або організувати взаємоперевірку силами членів бригади. Кожний твір, текст якого готували до друку, мусив бути звірений з друком, прийнятим редакцією за основу, не менше двох разів. Після підготовки тексту науковий працівник, якому доручали той чи той том, був зобов'язаний вибрати і скласти список слів, що потребують пояснення (західноукраїнських діалектизмів, полонізмів, малозрозумілих іншомовних слів тощо), і дати до кожного з цих слів лаконічне тлумачення. Редактор тому перевіряв повноту вибору слів і правильність їхнього пояснення. Наукові співробітники, згідно з інструкцією, складали до кожного тому покажчики: власних імен, географічних назв, історичних подій та імен з короткими поясненнями до найменш відомих, а редактор знову мав проконтролювати цю роботу. Остаточний текст, науково перевірений, з тлумаченням слів, алфавітним покажчиком і науковими примітками до кожного тому редактор (після позитивного висновку щодо готовності) мав здати відповідальному редакторові видання: у Львові – академікові М. Возняку, у Києві – академікові О. Білецькому. Відповідальні редактори переглядали та оцінювали кожен том і здавали його літредактору, який здійснював редакцію текстів Франка та допоміжного апарату. Літредактор усі сумнівні місця погоджував з відповідальними редакторами видання.

²⁶ Кисельов О. І. До питання про принципи видання творів Івана Франка. Вісник Академії наук Української РСР (Київ). 1951. № 12. С. 53.

²⁷ Соневицький М. Спогади старого педагога / упоряд. та ред., післям. й комент. С. Яреми. Львів, 2001. С. 53.

Після літредакції відповідальний редактор перевіряв кожний том ще раз. Якщо рукопис вважали готовим, то відповідальний редактор підписував його до друку, і тільки після цього його можна було здати до видавництва. Тоді редактори і наукові працівники здійснювали коректуру своїх томів.

Львівські літературознавці відразу активно включилися в роботу з реалізації плану видання творів І. Франка. У матеріалах відділу про виконану роботу «по день 9 травня 1940 р.» знаходимо звіт М. Тершаковця, у якому вчений зазначає: «Досі зробив я звірку тексту “Захара Беркута”, надрукованого в “Зорі” в 1883 р. з текстом відбитки з “Зорі” і звірку тексту відбитки з “Зорі” з текстом II видання (“Видавнича спілка”) і текстом “Руху” та став виписувати різниці в текстах I і II видання. Зробив звірку тексту “Перехресних стежок”, надрукованих у Літературно-Науковому Вістнику ... та став звірювати і виписувати різниці в текстах “ЛНВ”, відбитки з ЛНВ і вид. “Руху”. Порівняв тести “Воа constrictor” I редакції, надрукований у “Громадському Друзі”, “Дзвоні”, “Молоті” і передрукований (з деякими змінами) у “Зорі” в 1884 р. з текстом II редакції з 1907 (“Видавнича спілка”) і проробив спостереження про різниці в текстах обох редакцій. Тепер приготую словничок і коментар до тексту “Захар Беркут”»²⁸. В. Радзикович інформував, що він працював над третім томом проєктованого ювілейного видання, зіставляючи і порівнюючи тексти оповідань до третього тому («Маніпулянтка», «До світла», «Борис Граб», «дріада», «Гава», «Гава і Воркун», «Гершко Голдмахер», «Геній», «На лоні природи», «Між добрими людьми», «Казка про добробут», «Як то згода діло будувала», «Свиня», «Без праці», «Ріпка», «Задля правника», «Історія кожуха», «Панщизняний хліб», «Наша публіка», «Свинська конституція», «Як пан собі біди шукав», «Звірячий бюджет»). Одночасно вчений нотував: «зараз у зв'язку з новою інструкцією працюю над виясненням слів та імен, що приходять у тексті, приготую словничок і коментар. В найближчих днях приступаю до остаточної редакції тексту»²⁹. С. Щурат, який готував перший том видання, до 9 травня 1940 р. опрацював бібліографію оповідань, провів необхідну текстологічну роботу, з'ясував редакції оповідань, призначених до друку³⁰.

Усю цю роботу вчені виконували в шаленому темпі. Перші томи планували передати до друку не пізніше 5 липня 1940 р., а далі щодаки упорядники й редактори мали здавати кожен наступний том³¹ аж до 1 січня 1941 р., хоч із переважно незалежних від львівських літературознавців причин 20 томів передали лише в червні 1941 р.

Велику плутанину в роботу вносила відсутність чіткої інструкції щодо мовно-правописного редагування творів. Як свідчить М. Возняк, 27 квітня 1940 р. було затверджено «Інструкцію до видання ювілейного зібрання творів Івана Франка», п'ятий пункт якого ставив вимогу: «Тексти всіх творів цього видання друкуються сучасним діючим правописом української мови. Відхилення від нього допускаються лише при підготованні поетичних творів в тих випадках, коли додержання сучасного правопису пошкодило б ритмові та римі віршів. Прозаїчні тексти друкувати обов'язково

²⁸ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. 1. Оп. VI–д. Спр. Г-1. Арк. 159.

²⁹ Там само. Арк. 159–160.

³⁰ Там само. Арк. 160.

³¹ Там само. Арк. 240.

за останніми редакціями, що їх редагував сам Франко, як правило, зберігаючи мову, фразеологію і стиль самого Франка, ні в якому разі не міняючи його мови. Слова незрозумілі, рідкі діалектизми тощо пояснювати або в під текстових поясненнях, або, створюючи при кожному томі словничок незрозумілих слів, в кінці даного тома»³². На початку травня 1940 р. в листі до заступника директора Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР львівські літературознавці просили негайно надіслати їм поширену інструкцію щодо мовної редакції текстів Франка, оскільки «виникає цілий ряд питань (наприклад, чи внести в словники діалектизми, що дуже часто зустрічаються в діалогах, чи давати в перекладі ті місця Франкових статей, що мають великі уступи писані польською мовою і т. і.)...»³³. М. Возняк і В. Сімович намагалися залагодити проблему мовного редагування самотужки, але вони мали на неї принципово різні погляди. Академік Возняк дотримувався історичного підходу – максимальне наближення тексту до видань, які публікувались при житті письменника, без найменших змін, за винятком етимологічних текстів, їх треба передавати фонетично. В. Сімович, який мав чи не найбільший редакторський досвід видання текстів письменника, прагнув звузити діалектний фон його творів, якщо він не мав спеціального стилістичного навантаження. Вчений прагнув осучаснити мову Франка до загальноприйнятої літературної мови, орієнтуючись на відоме висловлювання письменника 1896 р. у післямові до другого видання «Ліса Микити»: «Я дбав про те, щоб мова ... не тратячи основного характеру галицько-руського наріччя все таки не разила й українців (себто наддніпрянців) і наближувалася до тої спільної галичанам (себто західним українцям) і українцям (східним українцям, наддніпрянцям) літературної мови української, котрої витворення дуже потрібне для нашого суцільного літературного розвою»³⁴. По смерті В. Сімовича Святослав Гординський, потрактовуючи ставлення вченого до принципів мовного редагування літературних творів, писав: «Взагалі Василь Сімович зовсім погоджувався з поглядом, що в виданнях строго наукових тексти треба залишати незмінними, але в виданнях популярних, і то для молоді, слід перестерігати правил загальної літературної мови і якомога наближати до неї даний твір, бо ж читач на таких творах саме й учиться та виробляє свій літературний смак»³⁵.

Аргументи видатного мовознавця виявилися переконливими, і на засіданні редакційної комісії у складі академіка А. Кримського, академіка М. Возняка, професора В. Сімовича і Д. Копиці, підтримала (хоч і з певними застереженнями) концепцію В. Сімовича³⁶. Це було зроблено 10 червня 1940 р., коли робота над

³² Возняк М. Про принципи видання творів І. Франка. Вісник Академії наук Української РСР. 1951. № 7. С. 51.

³³ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів). Ф. 55. Спр. 246. Арк. 12.

³⁴ Франко І. Хто такий «Ліс Микита» і звідки він родом. Іван Франко. Зібрання творів: у 50-ти т. / відп. ред. Є. П. Кирилук. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 4. С. 67.

³⁵ Гординський С. Василь Гординський, людина і вчений. Наші дні (Львів) 1944. Квітень–травень. С. 5.

³⁶ У 1942 р. В. Сімович у своїй рецензії на одинадцять (1941) краківське видання «Ліса Микити» вказував, оцінюючи суперечності авторської мовно-правописної практики І. Франка, що, з одного боку, «кожне нове видання Франкових творів, що виходило під його рукою, має підправлену мову в дусі єдиної літературної мови для українців усіх земель ... Франко, де

підготовкою видання була в розпалі³⁷. «Але не так легко, – визнавав М. Возняк, – можна було редакційним працівникам розібратися у тому хаосі, який виникав у результаті компромісного становища в справі мовного оформлення творів Франка в ювілейному виданні. Таким чином, ще в 1941 р. напередодні виходу в світ двадцятип'ятитомного видання довелося знову готувати записку “Про мовно-правописне оформлення ювілейного видання творів Франка”. Її зробив професор В. Сімович, а зауваження до неї подав академік Кримський»³⁸.

За чистотою і правильністю мови стежили спеціально надіслані з Києва літредактори, які усували всі відхилення від визначеного вгорі канону. Окрім того, всі твори Франка разом із белетристикою мали пройти політичну цензуру³⁹.

Додаткові труднощі створювала та обставина, що робота над виданням поєднувалася з виконанням інших планових навантажень: підготовкою індивідуальних монографій, присвячених творчості І. Франка, Лесі Українки, В. Стефаника, Ю. Федьковича, О. Кобилянської та ін., а також участю в громадсько-політичному житті. Упорядників, як і інших львівських науковців, залучали разом з комуністами до навчання в системі партійної і комсомольської політосвіти, самостійного вивчення історії ВКП(б), біографій Леніна і Сталіна. Для цього організували лекції, доповіді, політінформації і вимагали їхніх обов'язкових відвідувань. Негативні наслідки мала перевантаженість педагогічною роботою: майже всі учасники проекту одночасно працювали у вищих навчальних закладах (переважно у Львівському університеті), а сумісники зазвичай працювали на обох роботах на повну ставку. Не всім вдавалося витримати таке навантаження, траплялися випадки, коли дирекція Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка «у зв'язку з негайною потребою закінчення роботи по підготовці до друку творів І. Франка» переривала відпустки виконавців. За таких обставин окремі співробітники львівського відділу прагнули або звільнитися з роботи, або залишитися працювати на пів ставки.

Наприкінці листопада 1940 р. подала заяву на звільнення з роботи залучена до підготовки видання молодша наукова співробітниця Докія Приступа, мотивуючи це неможливістю поєднувати працю в академічній установі з одночасним виконанням навчального навантаження у Львівському педінституті і роботою на посаді завідувача кабінету мов і літератури в Інституті вдосконалення вчителів. Очевидно, таке рішення

міг, змінював західноукраїнські народні чи архаїчні форми наддніпрянськими, викидав полонізми, русизми чи церковізми, старі слова, що вийшли чи виходили з ужитку, підмінював новими, архаїчні дієприкметникові конструкції розв'язував окремими реченнями чи ставив замість них прикметники з відповідними наростками. ... Правда, стежачи за цією роботою поета, можна тут та там помітити деякі недоліки, неконсеквенції – бо ж Франко робив усю цю роботу «наприханці», він не мав ніколи часу, але ж головна лінія праці – помітна ...». З іншого ж – Франко постійно дбав про збереження у мові особливостей галицько-руського наріччя, залишаючи для колориту «місцеві галицькі вислови та фрази» / Сімович В. «Лис Микита» в новім одягу. Наші дні. 1942. Вересень. С. 10; Франкіана Василя Сімовича / упоряд., передм. та прим.: М. Білоус, З. Терлак. Львів, 2005. С. 205; Цит. за: Ціхоцький І. Мова прози Івана Франка (стилістичні новації). Львів: Вид. центр ЛНУ імені І. Франка. 2006. С. 8.

³⁷ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 55. Спр. 256. Арк. 6.

³⁸ Возняк М. С. Про принципи видання творів І. Франка. С. 51.

³⁹ Дорошенко В. Огнище української науки... С. 48.

спровокувала догана за спізнення на роботу «на 10 хвилин без поважних причин» (наказ заступника завідувача відділу В. Гуфельда від 17 жовтня 1940 р.)⁴⁰. 10 листопада 1940 р. дозвіл перейти на пів ставки одержав Ю. Стефаник, який висловив бажання працювати на повне навантаження у Львівському ветеринарному інституті⁴¹. З різних, від нього незалежних причин⁴², Ю. Стефаніку не вдалося до кінця 1940 р. повністю закінчити роботу над підготовкою до друку п'ятого тому видання⁴³. До того ж ще у лютому 1940 р. молодого вченого включили до складу колективу київських науковців з Інституту української літератури, який готував видання творів його батька – В. Стефаніка. Ю. Стефаніка в лютому-березні 1940 р. відрядили на місяць до Києва для встановлення текстів листування В. Стефаніка з Софією Окуневською-Морачевською і Вацлавом Морачевським, а також зобов'язали зібрати всі новели, автобіографічні та інші праці, що не ввійшли до жодного попереднього книжкового видання. Пізніше Ю. Стефаник одночасно збирав і опрацьовував листування В. Стефаніка з І. Франком, Л. Бачинським, В. Шухевичем та ін., готував коментарі до них, з'ясовував їхню хронологію, а також написав біографію батька, яку здав до друку в «Гослитиздат» в Москві, кілька газетних статей про життя і творчість письменника⁴⁴.

Несприятливий морально-психологічний клімат у відділі створювали дисциплінарно-каральні заходи, спрямовані на виконання указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 р. «Про перехід на восьмигодинний робочий день, на семиденний робочий тиждень і про заборону самовільного залишення робітниками і службовцями підприємств і установ». Згідно з цим указом, у львівських відділах київських інститутів АН УРСР запроваджували пильний контроль за дотриманням режиму робочого часу, а за прогул чи тривале запізнення на працю погрожували суворим покаранням аж до ув'язнення. З 1 липня 1940 р. у всіх львівських відділах київських академічних інститутів завели журнали реєстрації приходу і відходу з роботи кожного працівника (окрім завідувачів). Завідувачі відділів зобов'язувалися подавати письмову інформацію керівництву львівської філії АН УРСР про всі випадки неявки на роботу «не пізніше другого дня»⁴⁵. Прогул без поважних причин, згідно з указом від 26 червня 1940 р., карали виправно-трудовами роботами за місцем праці терміном до 6 місяців з вирахуванням до 25 % заробітної плати. Крім кримінальної відповідальності, осіб, засуджених за цим указом, карали ще й адміністративно. Порушники втрачали

⁴⁰ ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 55. Спр. 255. Арк. 11, 14.

⁴¹ Там само. Спр. 252. Арк. 11.

⁴² У вересні 1940 р. органи НКВС запроторили Ю. Стефаніка до тюрми за підозрою в належності до ОУН. Науковця тягали на допити, але від більших неприємностей його врятував К. Студинський – депутат Верховної Ради СРСР. Стараннями академіка Ю. Стефаніка був звільнений і в листопаді 1940 р. поновлений на своїй посаді у відділі з виплатою зарплатні за вимушений прогул (Див.: Луцький О. Академічна наука в західних областях України в роки Другої світової війни. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка: зб. наук. праць / редкол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. Львів. 2005. Вип. 13. С. 406).

⁴³ Національна бібліотека імені В. І. Вернадського НАН України. Інститут архівознавства. (далі – НБУВ. Інститут архівознавства). Ф. 244. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 21.

⁴⁴ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. 1. Оп. VI–д. Спр. Г-1. Арк. 161–162.

⁴⁵ НБУВ. Інститут архівознавства. Ф. 244. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 4.

безперервний стаж, а також право на допомогу в разі тимчасової непрацездатності протягом шести місяців від дня оголошення вироку.

Попри те, в установах АН УРСР шукали можливостей виходу із законодавчої «облоги», оскільки ставка на беззастережне адміністрування користі не приносила. Львівські вчені і без такого «стимулювання» цілком свідомо працювали над виконанням почесного видавничого проєкту. У жовтні 1940 р. у львівському відділі Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка старшим науковим співробітникам, які займалися педагогічною діяльністю, дозволили відлучатися з місця основної праці у певні години за індивідуальним графіком з тим, щоб години відлучення з роботи вони відпрацювали в той самий день, тобто після 18 години 30 хвилин⁴⁶. Однак виконання всіх розпоряджень, пов'язаних з дрібничковою регламентацією режиму праці відповідно до указу від 26 червня 1940 р., було пов'язане зі стресовими ситуаціями. 17 жовтня 1940 р. В. Радзикович у заяві на ім'я В. Гуфельда писав: «Не зважаючи на мої заяви і просьби я не міг добитись поки що звільнення моїх обов'язків в Інституті вдосконалення вчителів. Після проведеної відлучки завтрашнього дня мушу працювати там від 15 годин починаючи. Дуже прошу мені це якийсь ще час дозволити (до пори підшукування заступника). Якщо б мої просьби не можна було задовольнити, прошу звільнити мене від обов'язків робітника в Інституті літератури»⁴⁷. До звільнення, проте, справа не дійшла.

Львівським науковцям доводилося працювати понаднормово. Траплялися випадки, коли дирекція Інституту української літератури у зв'язку з нагальною потребою закінчення роботи з підготовки до друку творів І. Франка переривала профвідпустки виконавців.

Виразний дискомфорт у роботу вносив і побут. Гострий товарний дефіцит, який панував в СРСР, постійні перебої в державній торгівлі із постачанням навіть основних продуктів харчування (особливо взимку 1940 р., коли у львівських крамницях стояли довгі черги, часто з ночі, за найнеобхіднішим, наприклад, за хлібом, не кажучи вже про якісний одяг чи взуття) перетворилися для багатьох науковців на серйозну проблему, що забирала час, виснажувала морально й фізично⁴⁸. Посадові оклади (450 крб для молодшого і 650 крб для старшого наукового співробітника) не забезпечували належного рівня життя сім'ям науковців, стимулюючи до пошуку додаткових джерел існування, зокрема сумісництва. Праця в кількох місцях забезпечувала краще, зарплати ж у відділі вистачало лише на найнеобхідніше.

Постійну напругу створювала репресивна політика тоталітарного режиму, всеохопна атмосфера страху й непевності у завтрашньому дні⁴⁹. Вістря боротьби радянських органів державної безпеки було спрямоване проти національно-визвольного руху в західних областях. Під контроль НКВС потрапила майже вся українська інтелігенція,

⁴⁶ ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 55. Спр. 252. Арк. 16–17.

⁴⁷ Там само. Спр. 248. Арк. 7.

⁴⁸ Уявлення про тодішні умови життя і побуту науковців дає відділівське клопотання від 8 лютого 1941 р. до Львівського управління індивідуального пошиття взуття, у якому заступник керівника відділу В. Гуфельд і секретар відділу С. Матіяшек писали: «Прохаємо Вашого дозволу на індивідуальне замовлення взуття для 17 співробітників Інституту укр. літератури АН УРСР». (ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 55. Спр. 246. Арк. 24).

⁴⁹ Див.: Ждан М. Б. Педагогічна діяльність Володимира Радзиковича. Володимир Радзикович: Ювілейний збірник. Клівленд, 1966. С. 35.

серед неї і науковці як реальні і потенційні вороги радянської влади⁵⁰. У Львові продовжувалися безконечні арешти, люди зникали один за одним, і ніхто не міг бути певним у своєму майбутньому. За два роки радянський режим сповна виявив свою антинаціональну й антигуманну сутність, дискредитувавши себе в очах більшості населення регіону. Навіть академік М. Возняк, який, наївно сподіваючись на новий старт для української культури, силував себе ступати в ногу з радянською дійсністю, змушений був визнати: «Якщо б проснувся Шевченко і побував у Києві, то втік би звідти, бо української мови там не почув, а побачив продовження нищення української культури російською...»⁵¹. Однак, попри різні розчарування, академік продовжував триматися прорадянської орієнтації, а в роки німецької окупації Львова, як свідчать очевидці, чекав на повернення радянської влади і ніколи цього особливо і не приховував⁵².

Політичні умови не давали змоги об'єктивно досліджувати спадщину І. Франка. Чимало його творів не публікували з цензурних причин. Примітки, наукові коментарі до текстів потрібно було готувати, зважаючи на тодішні ідеологічні оцінки в СРСР. Проте за всіх перешкод львівські вчені свої зобов'язання щодо термінів науково-видавничого проєкту спершу успішно виконували. До середини серпня 1940 р. львівський відділ передав на опрацювання літературним і науковим редакторам 12 томів⁵³. Під час підготовки видання було укладено договори з окремими львівськими вченими про переклад творів І. Франка з іноземних мов на українську. Перекладачі (Пилип Деркач, Михайло Рудницький, Володимир Дорошенко) зобов'язувалися здати роботу в зазначені терміни і перевірити переклади після видруку на друкарській машинці⁵⁴. Своєю чергою керівник відділу зобов'язувався сплачувати перекладачеві за переклад 150 карбованців за один авторський аркуш⁵⁵. П. Деркач, чи не найсумлінніший щодо термінів, відповідав за переклади з польської і німецької мов, В. Дорошенко – з польської, М. Рудницький – з угорської⁵⁶. Зокрема, П. Деркач перекладав з польської мови статті І. Франка: «Нове видання творів Шекспіра», «Купець венецький», «Вистава Шекспіра», «Сила землі в сучасному романі», «Український театр в Галичині», «Леся Українка», «Шекспір в українців», «3 ділянки науки і літератури», «Нариси з історії української літератури в Галичині», «Степ», «Веселка», «Українська альманахова література», «Доповіді Маріяма про бельгійську літературу», «Ян Каспровіч», театральні рецензії 1888, 1889, 1890, 1892, 1898 рр. та ін.; з німецької: «Українська література», «Галицько-українські народовці і радикали», а також виконав переклад іноземних цитат зі статті «Із секретів поетичної творчості». В. Дорошенко перекладав статті І. Франка з польської мови: «Т. Шевченко в освітленні пана Урсина», «Поетичні твори

⁵⁰ Даниленко В. Ліквідація польської держави та встановлення радянського режиму в Західній Україні. Український історичний журнал (Київ). 2006. № 3. С. 121.

⁵¹ Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали / упоряд.: Т. Галайчак, О. Луцький; ред. кол. Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. Київ, 1995. Т. 1: 1939–1953. С. 295.

⁵² Шевельов (Шерех) Ю. В. Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади. Харків; Нью-Йорк, 2001. Т. 1: В Україні. С. 390.

⁵³ Перші томи ювілейного видання творів Івана Франка. Вільна Україна (Львів). 1940. 15 серпня. С. 4.

⁵⁴ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 55. Спр. 247. Арк. 16.

⁵⁵ Там само. Арк. 17.

⁵⁶ Там само. Спр. 246. Арк. 2–19.

Шевченка», «Легенда про Пилата»; «Безглузде воркотіння Червоної Русі», а також цитати у статтях І. Франка про Т. Шевченка.

Підготовка до друку літературно-критичних матеріалів, які раніше не входили до зібрання творів Франка, приносила особливо багато клопотів упорядникам. Майже відразу виявилися проблеми при перекладі літературно-критичних праць, розкиданих у малодоступних українських, польських, чеських, австро-німецьких виданнях. 18 травня 1971 р. В. Гуфельд у листі до Д. Копиці писав: «Приміром статті Франка про Толстого і Золя надруковані українською мовою у книзі Христюка і тому повстає питання, чи потрібно нам перекладати. ... Кисельов прислав мені список статей, що їх потрібно перекладати (не знаю, хто складав цей список) і там сказано, що потрібно перекласти статтю Франка “Літературне відродження полудневої Русі. Ян Коллар”, в той час коли вона у чеському збірнику надрукована українською мовою. Крім того, вона іде до мого тому ...». Траплялися й інші недоречності, тому В. Гуфельд пропонував укладачеві самому приїхати до Львова і впорядкувати тут “свій” том⁵⁷. Загалом, очевидно, науково-видавничий проєкт не відзначався належною продуманістю, а звідси – непорозуміння між виконавцями. Так, оцінюючи свій внесок у підготовку XII тому, М. Деркач зазначала: «Підготувала до друку: склала примітки сама, підпис Я. Яреми додано без мого відома і його участі»⁵⁸.

Опрацювання спадщини І. Франка вимагало глибоких знань предмета. Львівські літературознавці, керуючись методологічними принципами, розробленими М. Возняком, і спираючись на його текстологічні розвідки, звіяряли джерела, встановлювали канонічний текст, готували примітки, хоча, очевидно, враховуючи надзвичайно стислі терміни виконання, часу на цю працю їм не вистачало. «Праця захоплювала мене, – згадував М. Соневицький, який до 5 серпня 1940 р. підготував матеріали до XII тому, а з 1 вересня працював над дорученою йому перевіркою текстів І. Франка з античних літератур, вибране з яких повинно було увійти до збірки⁵⁹, – атмосфера в Інституті в той час була сприятлива»⁶⁰. Її створювали В. Радзикович, М. Тершаковець, Я. Ярема, Г. Лужницький, Ю. Стефанік, Я. Чума – «самі свої люди, які могли порозумітися самими поглядами»⁶¹. Не нарікали вони й на В. Гуфельда, заступника керівника відділу, який, хоч і виконував роль наглядача, але добре знав українську літературу⁶² і, судячи

⁵⁷ ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 55. Спр. 246. Арк. 16.

⁵⁸ Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. 1. Оп. 3-ос. Спр. 94. Арк. 13зв.

⁵⁹ Одночасно, заступаючи відсутнього через арешт основного упорядника цього тому Ю. Стефаніка, М. Соневицький до 1 січня 1941 р. завершує роботу над половиною V тому. (НБУВ. Інститут архівознавства. Ф. 244. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 21).

⁶⁰ Соневицький М. Спогади старого педагога... С. 54.

⁶¹ Там само.

⁶² В. Гуфельд народився 1912 р. у м. Яготин Полтавської губернії. 1937 р. закінчив філологічний факультет Київського університету. У 1937–1940 рр. – аспірант цього вишу. Готував до захисту кандидатську дисертацію на тему «Іван Франко як літературний критик», водночас читав лекції в Київському університеті і працював редактором Держлітвидаву. З жовтня 1939 р. – в. о. доцента і заступник декана філологічного факультету Львівського університету. (Див.: Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Ф. 1. Оп. VI–д. Спр. Г-4. Арк. 166–166зв.

з поточної документації, прагнув оперативно вирішувати нагальні адміністративно-організаційні проблеми колективу, оскільки М. Возняк до них не втручався. Академік, як свідчать його колишні підлеглі, був дуже своєрідним керівником, позбавленим адміністративного хисту. Його науково-практична робота зі співпрацівниками виявлялася зазвичай в індивідуальних консультаціях⁶³.

Київські літературознавці все активніше долучались до спільної роботи над виданням. Частині з них вдалось одержати тривалі відрядження до Львова. Тут вони налагоджували професійні контакти, формували особисті знайомства, закладали засади взаємної довіри і щирої поваги. Тісна співпраця, спільні наради, обмін думками, дискусії і т. ін. – все це з часом ламало психологічний мур між галичанами і наддніпрянцями, який незримо ділив учених Львова і Києва на «ми» і «вони». Очевидно, за рівнем наукової кваліфікації абсолютна більшість львівських літературознавців переважала своїх молодих київських колег, залучених до виконання видавничого проєкту. Політичні репресії 30-х років знекровили українське літературознавство Радянської України. На початку 1939 р. в Інституті української літератури працювало 25 наукових співробітників (14 старших і 11 молодших), лише двоє з яких мали вчений ступінь доктора наук і один – кандидата⁶⁴. Інститут гостро потребував кваліфікованих кадрів, оскільки значна частина працівників не мала належної професійної підготовки. Серед них траплялися особи, які за багатьма критеріями не відповідали формату наукового співробітника академічної установи. «Особа досить добродушна, але ніяк не придатна до науки, – так характеризував останній директор бібліотеки НТШ В. Дорошенко старшого наукового співробітника, вченого секретаря (з 1939 р.) Інституту української літератури Меланію Савицьку, – зате комсомолка, висуванка, мало не з колгоспних дівок»⁶⁵. Проте було б грубим спрощенням поширювати такі оцінки на всіх київських літературознавців, серед яких було чимало талановитих і працьовитих. Кожен з них в міру сил і можливостей виконував свою частину спільної роботи, дослухався до голосу кращих львівських учених, прагнув перейняти їхній досвід. Принагідно зазначимо, що й галицькі вчені викликали у деяких своїх східно-українських колег змішані почуття. З одного боку, у ставленні східняків до галичан була повага, певний пієтет, з іншого – розчарування і навіть зневага.

На жаль, нам не вдалося виявити відомостей про конкретну участь киян у підготовці томів. Безперечно, нелегко сьогодні провести демаркаційну лінію в роботі, виконаній київськими і львівськими упорядниками, відмежувати частку кожного з них у спільних томах. Але треба думати, що назагал домінантним є внесок львів'ян. Уся джерельна база видання була сконцентрована у Львові, куди київські дослідники приїжджали лише час від часу⁶⁶, то ж основний тягар змушені були нести

⁶³ Нечитайок М. «Честь праці!» Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях. Львів, 2000. С. 82.

⁶⁴ Історія Національної академії наук України (1938–1941): Документи і матеріали. С. 83.

⁶⁵ Дорошенко В. Огнище української науки... С. 52.

⁶⁶ В історичній довідці про Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка (листопад 1944 р.), підписаній виконуючою обов'язків директора установи М. Грудницькою, читаємо: «В 1940–41 гг. проделана колоссальная работа по подготовке к научному изданию произведений Франко, связанная с длительными командировками научных работников во Львов, где в 1939 году был открыт филиал нашего института. К концу 1941 года должны

саме співробітники Львівського відділу Інституту української літератури. Певне уявлення про доробок окремих виконавців дає лист В. Гуфельда до Д. Копиці від 20 березня 1941 р., у якому вказано авторів, що готували окремі твори письменника у томи збірки. Згідно з цією інформацією I том збірки підготував до друку і склав науковий апарат С. Щурат; II том підготували і склали науковий апарат В. Радзикович і Я. Ярема⁶⁷, III том підготував до друку і склав науковий апарат В. Радзикович; IV том підготували М. Савицька і В. Радзикович; у V томі оповідання підготували Ю. Стефаник і М. Соневицький; першу редакцію «Петріїв й Довбушуків» – В. Сімович; VI – В. Сімович і М. Бернштейн; VII – «Захар Беркут» – В. Сімович і М. Тершаковець, «Lelum і Polelum» – М. Возняк; «Герой поневолі» і «Гутак» – В. Радзикович; «Івась Новітній» – Ф. Гавриш⁶⁸; VIII – «Основи суспільности» – В. Сімович та М. Тершаковець; «Для домашнього вогнища» і «Великий шум» – Я. Ярема; IX – В. Сімович і М. Тершаковець; X – Г. Лужницький (тексти після нього звіряв з оригіналами Я. Ярема); XI – В. Сімович; XII – М. Деркач (тексти після неї звіряв з оригіналами Я. Ярема); XIII – XIV – Я. Ярема; XV – М. Деркач і О. Кисельов. Щоб остаточно поставити всі крапки над “і” в цьому питанні, треба знайти й опрацювати відповідні матеріали Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка, якщо, зрозуміло, вони збереглися.

Велику і систематичну допомогу упорядникам надавали працівники відділу рукописів Львівської філії бібліотеки АН УРСР, де зберігався архів І. Франка. Його матеріали стали тією джерельною базою, яка забезпечувала успішне виконання видавничого проекту. Упорядники з львівського відділу, як і їхні колеги з Києва, мали під руками майже всі відомі на той час рукописи письменника, майже всі першодруки, всі найважливіші видання творів. Завідувачка відділу рукописів М. Деркач узгодила виробничі завдання цього наукового підрозділу бібліотеки з реалізацією проекту. Більшість працівників рукописного відділу займалась опрацюванням архіву Франка: каталогізацією, передруком рукописів, упорядкуванням оправ і фотографій. Вони допомагали упорядникам розшукувати першодруки, відчитувати рукописи, порівнювати тексти, консультували з різних питань. Бібліографічні поради систематично надавав В. Дорошенко, під керівництвом якого (на початку ХХ ст.) починалася праця над складанням бібліографії І. Франка⁶⁹. М. Деркач консультувала у справі автографів письменника, а також переписала всі неопубліковані поезії І. Франка для видання

были выйти из печати 25 томов произведений Франко с научными комментариями. В работе над этим изданием принимали участие лучшие научные силы». (Государственный архив Российской Федерации. Ф. 7021. Оп. 53. Д. 130. Лист 1 (оборот)).

⁶⁷ Як засвідчує робочий план Ярослава Чуми на 1941 рік, він у 1940 р. «зредагував другий том ювілейного видання творів Івана Франка 44 ½ аркуші» (НБУВ. Інститут архівознавства. Ф. 244. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 28).

⁶⁸ За інформацією перекладача і літературного редактора Держлітвидаву Федора Гавриша, наведений 18 травня 1971 р. у його автобіографії, він за дорученням Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка «провів літредакцію перших сімнадцяти томів з 25-томника творів І. Франка» (Докладніше див.: Гуцаленко Т. Нові матеріали про Федора Гавриша. Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти: доповіді та повідомлення Міжнародної наукової конференції (Львів, 24–25 жовтня. 2019 р.) / наук. ред. Л. Головата. Львів, 2019. С. 89–94.

⁶⁹ Архів ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 11.

15-го тому, який разом з 12-м готувала до друку як особисту планову роботу, власноруч копіювала нечіткі рукописи, перевіряла їхній видрук⁷⁰.

Попри всі негаразди, які виникали у роботі, до кінця 1940 р. у Львові було загалом підготовлено 20 томів видання⁷¹. У зв'язку з цим наказом заступника голови Відділу суспільних наук АН УРСР К. Максимчука від 30 грудня 1940 р. відзначено «ударну, сумлінну роботу» упорядників і оголошено подяку всьому колективу науковців і технічних працівників⁷². Окремо висловлено подяку академікові М. Возняку, професорові В. Сімовичу, старшим науковим співробітникам Я. Яремі, В. Радзиковичу, М. Деркач, друкарці А. Рехес⁷³.

Мовну редакцію текстів прозового та поетичного доробку письменника, його літературно-критичних праць було покладено на В. Сімовича, перед яким виникали чималі труднощі. Ю. Шевельов зі своїх відвідин Львова у 1940 р. зберіг такий образ цього вченого: «Часто, коли я відвідував В. Сімовича, – а ми мали кілька зустрічей, він сидів над текстами Франка, то креслячи їх, то в тяжкій задумі, чи міняти»⁷⁴. У такий спосіб редактор вирішував нелегке завдання: з одного боку – не знівелювати мови письменника, зберегти її автентичність, а з іншого – наблизити її до літературного стандарту. Не важко припустити, що за відсутності на той час в українському мовознавстві необхідних діалектно-етнографічних, етно-лігвістичних, семантичних, фразеологічних, тлумачних словників, підготовлених на наукових методологічних засадах, виконати таку текстологічну роботу було вкрай важко. Навіть на початку 1941 р. не всі питання мовного редагування творів письменника концептуально були вирішені до кінця.

Перевірка стану роботи з підготовки до друку збірки творів І. Франка, проведена 15–17 лютого 1941 р. комісією Президії АН УРСР у складі члена-кореспондента АН УРСР, директора Інституту археології Л. Славіна і консультанта планової комісії АН УРСР Л. Райковського виявила, що Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка, який зобов'язався закінчити всю роботу по здачі 25 томів Держлітвидаву до 1 січня 1941 р., у заплановані терміни не вклався. На 1 січня 1941 р. Держлітвидаву були здані лише 13 томів (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14) художньої спадщини письменника. Така ж кількість зданих до друку томів залишалася і на середину лютого, хоча 11

⁷⁰ Детальніше див.: Гуцаленко Т. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України у 1940–1949 рр.: постаті та події. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника / редкол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. Львів. 2005. Вип. 13. С. 192–193, 225–227.

⁷¹ Науковий архів Президії НАН України. Львівські установи АН УРСР. Накази за 1940 р. Арк. 254 (Інші джерела свідчать, що до початку 1940 р. львів'яни завершили підготовку 19 томів. Один том, який готував академік К. Студинський, виявився готовим наполовину. Див.: Історія Національної академії наук України (1938–1941): Документи і матеріали. С. 296).

⁷² Там само.

⁷³ Там само. (Я. Ярема підготував за 1940 р. XIII і XIV томи і половину VIII тому, перевірів II, X, XII, підготовлені іншими працівниками; М. Деркач – XII і спільно з О. Кисельовим – XV; Г. Лужницький відредагував X том; С. Щурат підготував I том; Радзикович «викінчив підготовлення» II, зредагував I і IV томи, «підготував до друку» III том; М. Тершаковець зв'язав тексти творів І. Франка різних видань, робив звірку надрукованих текстів з текстом відбитки тощо (НБУВ. Інститут архівознавства. Ф. 244. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 52, 53, 55, 57, 60, 66).

⁷⁴ Шевельов (Шерех) Ю. В. Я – мене – мені... (і довкруги)... С. 266.

і 15 томи з художніми творами були вже підготовлені. Ще п'ять томів, які містили літературно-критичні статті, пройшли всі стадії підготовки (вони були скомплектовані, до них підготовлені коментарі, які відредагували наукові і літературні редактори). На той час вони були на перегляді в академіка М. Возняка, який, за свідченням комісії, вносив низку суттєвих змін до складу цих томів, через що їхня здача видавництву затрималася. У найвідсталішому стані перебували шість томів з літературними перекладами І. Франка та його літературно-критичними статтями. Тому дирекції Інституту запропонували розробити уточнений графік завершення всіх робіт з підготовки до друку решти томів, в якому вказати всіх виконавців і конкретні терміни завершення кожної праці, та до 20 лютого 1941 р. подати його на розгляд бюро Відділу суспільних наук і Президії АН УРСР (див.: Додаток №1)

31 березня 1941 р. Президія АН УРСР, заслухавши на своєму черговому засіданні звіт директора Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка академіка О. Білецького та співдоповідь голови Відділу суспільних наук академіка М. Калиновича про роботу інституту у 1940 р., відзначила «низку серйозних недоліків» в діяльності установи. Серед них: «недостатньо чітке планування науково-дослідної роботи в Інституті, відсутність графіка виконання та слабкий контроль», унаслідок чого відбулося «недовиконання плану по 2-х провідних темах: 3-х томного підручника з української літератури і 25-ти томного ювілейного видання творів Ів. Франка»⁷⁵. З метою усунення згаданих недоліків та покращення роботи інституту Президія АН УРСР вважала за потрібне негайно провести такі заходи:

«1. Вважаючи на те, що провідною роботою Інституту української літератури на 1941 р. є видання 25-ти томної збірки творів Ів. Франка, встановити такі терміни для виконання:

томи 19, 20, 21, 22, 23 (літературно-критичні статті з української літератури) здати до видавництва не пізніше 15 квітня ц. р.

томи 24 і 25 видавництва (літературно-критичні статті з іноземної літератури) – здати до видавництва не пізніше 20 квітня ц. р.

томи 16 і 17, а також 18 (переклад з іноземних мов) здати до видавництва не пізніше 25 квітня ц. р.

Всю коректуру провадити строго за графіком, який встановлено видавництвом. Коректуру 3, 4 томів повернути до видавництва не пізніше 3 квітня ц. р.»⁷⁶.

Одночасно Президія АН УРСР доручила Бюро відділу суспільних наук і дирекції Інституту української літератури «подати свої міркування про роботу Львівського відділу інституту...», зваживши на «потребу конкретного керівництва з боку інституту та встановлення органічного зв'язку з Львівським відділом ...»⁷⁷

Як засвідчує службовий лист зі Львова від 1 квітня 1941 р. до Д. Копиці, автор (найімовірніше – В. Гуфельд) писав про неподолані труднощі зі своєчасною підготовкою до друку останніх томів збірки. І хоча на той час львівські науковці надіслали до Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка перший з томів критичних праць І. Франка («першу ластівку, що зробить весну»), проте виконати побажання київського

⁷⁵ Науковий архів Президії НАН України. Ф. Р-251. Оп. 1. Спр. 127. Арк. 127.

⁷⁶ Там само. Арк. 128–129.

⁷⁷ Там само. Арк. 130.

керівництва і здати усі «критичні» томи до 5 квітня 1941 р., як вважав В. Гуфельд, «при всьому нашому бажанні виконати не можемо». Він писав: «Думаю, що на кожний том Возняка потрібно не менше як 5 днів. І це при умові, коли не буде якихось непередбачуваних ускладнень. Отже, думаю, що всі томи здамо до кінця місяця...»⁷⁸.

25 квітня 1941 р. київська «Літературна газета» повідомила, що 21 квітня 1941 р. харківська друкарня Держлітвидаву розпочала виготовлення двадцятип'ятитомника І. Франка. Першим було здано до друку другий том, в якому вміщено 25 оповідань («Слимак», «Хлопська комісія», «Грицева шкільна наука», «Поєдинок» та ін.)⁷⁹. До початку радянсько-німецької війни Держлітвидав України із запланованого надрукував лише два томи: II (упорядники В. Радзикович, Я. Чума) і XII (упорядники М. Деркач і Я. Ярема), до якого увійшли поеми: «Лис Микита», «Абу-Касимові капці», «Коваль Бассім» та «Пригоди Дон Кіхота», хоча, як свідчив М. Возняк, під його керівництвом було «приготовано до друку двадцять томів писань Франка», які він особисто «прочитав, сконструював і підписав до друку»⁸⁰. Цю інформацію згодом підтвердили й директор Інституту української літератури Т. Г. Шевченка академік О. Білецький, і вчений секретар Г. Вервес. У листі від 25 липня 1949 р. на ім'я завідувача відділу агітації та пропаганди ЦК КП(б)У П. Гапочки вони зазначили, що «... до війни... Інститут готував 25-томне наукове видання творів І. Франка. До друку підготовлено було 20 томів, вийшли з друку II і XII томи цього видання»⁸¹.

Не викликає сумніву, що за дуже короткий термін невеликий колектив упорядників і редакторів під керівництвом М. Возняка підготував і передав до друку науково опрацьований комплект творів до двадцяти томів ювілейного видання (див. Додаток № 2). Радянсько-німецька війна перервала видрук решти томів, доля яких досі не з'ясована. Не вдалося продовжити видання й у перші повоєнні роки, хоча академік Возняк таких намірів не полишав. Щобільше, вже 19 серпня 1944 р., тобто через кілька днів після відновлення діяльності львівського відділу Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка, вчений запропонував: «подумати б про повне видання творів писань Франка, себто не тільки його творів з красного письменства та його літературно-критичних і літературно-історичних писань, а взагалі всіх його творів, отже крім тих, що увійшли до ювілейного видання, всієї його наукової, публіцистичної і т.д. спадщини»⁸².

У тематичному плані львівського відділу на 1945 р. було передбачено підготовку наукового видання творів І. Франка із зазначенням, що ця тема є перехідною з 1941 р.⁸³ Тим часом 6 липня 1945 р. Президія АН УРСР, розглянувши лист Відділу суспільних наук про поновлення наукового видання творів І. Франка (див. Додаток № 2), ухвалила: «Порушити питання перед Радою Народних Комісарів УРСР клопотання про поновлення наукового видання творів Ів. Франка в 25 томах та про поновлення

⁷⁸ ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 55. Спр. 246. Арк. 16.

⁷⁹ Розпочалося друкування творів Франка. Літературна газета. 1941. 25 квітня. С. 4.

⁸⁰ Цит. за: Нечиталюк М. Моя пора, моє багатоліття: спогади. Львів. 2006. С. 208.

⁸¹ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. Листування відділу рукописів за 1949–1950 рр. Арк. 58.

⁸² Науковий архів Президії НАН України. Ф. Р-251. Оп. 1. Спр. 138. Арк. 138.

⁸³ Там само. Ф. Р-251. Оп. 1. Спр. 172. Арк. 20зв.

складу редколегії видання»⁸⁴. А вже 9 липня 1945 р. президент АН УРСР академік О. Богомолець звернувся з відповідним листом до ЦК КП(б)У і Раднаркому УРСР, в якому від імені Президії АН УРСР просив відновити видання творів І. Франка у 25 томах, запевняючи, що підготовку до його друку протягом 1945–1946 рр. «бере на себе Академія наук УРСР»⁸⁵. Через два місяці – 4 вересня 1945 р. – була прийнята постанова № 1425 РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про поновлення видання творів Івана Франка», яка дала змогу АН УРСР відновити видання творчої спадщини письменника в 25-ти томах з накладом 25 тисяч примірників і одночасно зобов'язала Держкомвидав республіки забезпечити протягом 1946–1948 рр. видрук усієї збірки. Тією ж постановою була затверджена редакційна колегія видання у складі дійсних членів АН УРСР О. Білецького, М. Возняка, П. Тичини, М. Рильського, О. Корнійчука, а також Ю. Кобилецького, Д. Копиці, Є. Кирилюка⁸⁶. 14 вересня 1945 р. на своєму черговому засіданні Президія АН УРСР ухвалила рішення, в якому зобов'язалась прийняти до виконання згадану партійно-урядову постанову, доручивши підготовку видання творів І. Франка до друку Інституті української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР⁸⁷.

Відповідно до загального тематичного плану Інституту української літератури «Наукове вивчення та видання творів класиків української літератури» очікували вже у 1946 р. видати 15 томів творів І. Франка⁸⁸. До виконання цієї роботи М. Возняк планував притягнути всіх співробітників львівського відділу, який за роки німецько-радянської війни зазнав відчутних кадрових втрат. У 1941 р., на початку війни, безслідно зник академік К. Студинський, примусово вивезений більшовицькими спецслужбами зі Львова. За нез'ясованих обставин загинув у війні В. Гуфельд. У 1944 р., коли очевидно стала неминучість нової радянської окупації Галичини, на Захід виїхали В. Радзикевич, М. Тершаковець, М. Соневицький, Г. Лужницький, Ю. Стефаник, Я. Чума. Навчені досвідом 1939–1941 рр., вони, не маючи впевненості щодо свого майбутнього, вирішили не випробовувати долі й обрали для себе еміграцію. Того ж 1944 р., у березні, від серцевого нападу помер мовний редактор видання професор В. Сімович. І хоча М. Возняк, формуючи з половини серпня 1944 р. до кінця 1945 р. склад відновленого відділу, намагався компенсувати кадрові втрати, але нові співробітники не могли повноцінно замінити колишніх⁸⁹. Реалізувати задумане академіку не вдалося. Восени 1946 р. львівський відділ Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка був ліквідований, окремих його працівників (М. Деркач, Я. Ярему)

⁸⁴ Науковий архів Президії НАН України. Ф. Р-251. Оп. 1. Спр. 182. Арк. 9.

⁸⁵ Див.: Історія Національної академії наук України (1941–1945). Київ, 2007. Ч. I. Документи і матеріали / упоряд.: Л. М. Яременко, В. А. Кучмаренко та ін. С. 376–377.

⁸⁶ Науковий архів Президії НАН України. Ф. Р-251. Оп. 1. Спр. 177. Арк. 120.

⁸⁷ Там само. Спр. 182. Арк. 83.

⁸⁸ Там само. Спр. 209. Арк. 13.

⁸⁹ Ядро колективу відділу української літератури – це вчені, які значною мірою визначали його наукове обличчя в довоєнні роки. Протягом 1944–1946 рр. тут працювали: Михайло Возняк, Василь і Степан Щурати, Марія Деркач, Яким Ярема, а також Денис Лукіянович, Тарас Франко (син Івана Франка), Михайло Пархоменко, Іван Романченко, Микола Матвійчук, Михайло Нечиталюк. До свого арешту в травні 1945 р. у відділі на посаді старшого наукового співробітника перебував Григорій Нудьга.

перевели на роботу до Києва, решту звільнили. М. Возняк теж був скерований до Києва, але відмовився від переїзду і залишився працювати у Львівському університеті.

Синхронно розпочався фронтальний наступ проти «ідеологічних збочень» академіка Возняка, інших діячів науки і культури. Після певного свідомого ослаблення ідеологічних гальм, зумовленого політичними обставинами радянсько-німецької війни та її наслідків, сталінський режим знову заходився встановлювати методологічний порядок в галузі гуманітарної науки. Влада прагнула цілковито підпорядкувати своєму впливові науковців, спрямувати їх у відповідне ідеологічне русло, жорстко регламентувати всі вияви творчої активності. Академікові М. Возняку інкримінували методологічну неспроможність «висвітлювати з погляду марксистсько-ленінської теорії літературні процеси в Галичині в недалекому минулому», «показати гостру класову боротьбу трудящих Західної України проти своїх гнобителів»⁹⁰. Високопоставлені ідеологічні чиновники та їхні місцеві адепти-ортодокси у Львові, не заглиблюючись у суть наукових концепцій ученого, навішували на нього образливі ярлики, таврували його мало не як ворога радянської влади, примушуючи привселюдно каятися, зізнаватися в неіснуючих гріхах, відмовлятися від досягнутих важкою працею творчих результатів. М. Возняк, який понад усе хотів спокійно і без метушні робити справу свого життя – досліджувати творчість І. Франка, навідріз відмовлявся від будь-яких викривальних заяв чи статей у пресі. Він говорив: «Чому ми (Терлецький, Кордуба і я) повинні “каятися”? Це було наше переконання, коли ми свого часу писали: “Приймайте нас такими, якими ми є ...”»⁹¹. Доведений до відчаю, М. Возняк, як інформував ЦК КП(б)У присланий для підсилення ідеологічних засад місцевих літературознавців М. Пархоменко, «у відповідь на кожний критичний виступ ... плаче слізьми перед кожним, хто йому поспівчуває (а таких багато), або заговорить з ним про це»⁹². В іншій довідці повідомлялося, що у відповідь на вимогу комуністів Львівського університету виступити у пресі з визнанням своїх «націоналістичних помилок» академік просив залишити його у спокої і звільнити з роботи⁹³. Одночасно до критики М. Возняка активно долучилися й співробітники Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка (І. Стебун, М. Гудзій та ін.), інкримінуючи йому протягування націоналістичної ідеології, концепції «єдиного потоку» тощо. У 1947 р. поет і літературознавець, старший науковий співробітник Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР Степан Крижанівський у статті «Вредные писания М. Возняка»⁹⁴ таврував М. Возняка за те, що у статті, вміщеній у збірнику «Леся Українка» (видання Львівського університету до 75-річчя з дня її народження, 1946) той наважився широко цитувати статтю М. Грушевського, написану у зв'язку зі смертю поетеси. Київський літературознавець звинувачував львівського вченого у плазуванні перед «верховодом українських буржуазних націоналістів», який «вперто намагався фальсифікувати», а «тому спроба М. Возняка пропагувати фальсифікаторські писання закоренілого ворога українського народу, буржуазного націоналіста

⁹⁰ Нечиталюк А. «Честь праці!». С. 58.

⁹¹ Культурне життя в Україні. Західні землі: документи і матеріали. Т. 1: 1939–1953. С. 350.

⁹² Там само. С. 506.

⁹³ Там само. С. 510.

⁹⁴ Правда України. 1947. 7 мая. С. 4

Грушевського викликає законне обурення української громадськості». Очевидно, маючи на увазі Я. Дашкевич, зазначивши, що метою згаданої статті С. Крижанівського, що своїм змістом не мала нічого спільного з науковою критикою, було намагання закрити перед академіком можливість друкуватися⁹⁵.

Одночасно нещадної критики з боку ЦК КП(б)У зазнав і колектив київських учених Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка, очолюваний Є. Кирилюком і С. Масловим, які підготували й опублікували у 1945 р. «Нарис історії української літератури». В постанові ЦК КП(б)У від 24 серпня 1946 р. «Про перекидання і помилки у висвітленні історії української літератури в “Нарисі історії української літератури”» авторів цього дослідження звинуватили у тому, що вони «надавали вирішальну роль у розвитку творчості письменників національному моментові», що розцінювалося як «спроба протягнути націоналістичні концепції М. Грушевського, С. Єфремова та ін.»⁹⁶. Книга була вилучена з бібліотек, окремі примірники потрапили на чотири з половиною десятиліття у спецсховища⁹⁷. І як наслідок – науково-літературознавча робота з вивчення українського письменства, зокрема й І. Франка, знову була максимально ускладнена.

В умовах постійних брутально-критичних нападів і звинувачень, які не вщухали в літературно-науковому житті України у 1946–1948 рр., ідея першого науково вивіреного видання художньої спадщини і літературно-науково-критичних статей І. Франка, здавалося, надовго втратила свою актуальність. Однак усе змінилося наприкінці 1949 р. У листопаді ЦК КП(б)У прийняла постанову «Про видання творів Івана Франка в 20 томах» (здійснене у 1950–1956 рр.), для чого була створена редакційна колегія, до якої не увійшов жоден із львівських франкознавців, навіть М. Возняк. 3 грудня 1949 р. на засіданні редколегії затвердили проєкт видання (I–XV томи якого становили художні твори, XVI–XIX – літературно-критичні праці і XX том вміщував вибране листування), список упорядників, мовно-правописні інструкції з редагування творів І. Франка, мовного редактора (Ф. Жилка), а також встановили розподіл обов'язків між членами редколегії⁹⁸. Передбачалося, що середній обсяг кожного тому сягатиме в середньому 35–40 друкованих аркушів. До нього мали бути додані примітки та пояснення маловідомих слів. У примітках планувалося подати дату написання кожного твору і «найпотрібніший історико-літературний коментарій»⁹⁹. Одночасно присутні члени редколегії ухвалили рішення звернутися з клопотанням до ЦК КП(б)У й уряду республіки «про видання закону і оголошення літературної спадщини І. Франка державною власністю...»¹⁰⁰.

Прикриваючись необхідністю виконання нового видавничого проєкту, в січні 1950 р. зі Львова до Інституту української літератури АН УРСР вивезли архів і

⁹⁵ Цит. за: Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його школою у Львівському університеті за радянських часів. URL: <https://archive.lnu.edu.ua/jaroslav-daschkevych-borotba-z-hrushevskym-ta-yoho-zchkoloyu-u-lvivskomu-universyteti-za-radjanskych-chasiv/>

⁹⁶ Баран В. Історія України 1945–1953 рр. Львів, 2005. С. 96.

⁹⁷ Бондар М. Нова українська література... С. 113.

⁹⁸ НБУВ. Інститут архівознавства. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 177. Арк. 1–8.

⁹⁹ Там само. Арк. 8.

¹⁰⁰ Там само. Арк. 5–6.

рукописну спадщину І. Франка¹⁰¹. У червні того ж року до Києва забрали й унікальну багатотисячну бібліотеку письменника, яку він збирав від часу навчання в гімназії й до кінця життя¹⁰². Серед перевезеного була й частина творів І. Франка, підготовлених до 25-томного видання, і різні матеріали до I, III, V, VII, IX, XIV і XVII томів¹⁰³. Книжкові й рукописні цінності опинились у приміщенні, не пристосованому для їхнього збереження та опрацювання, до того ж не захищеному з погляду протипожежної безпеки, а також без спеціальної охорони. Київський відділ рукописів не мав відповідно устаткованих для збереження рукописів стелажів, шаф, коробок. Через це всі рукописи (а це також рукописна спадщина класиків української літератури: І. Котляревського, Т. Шевченка, Лесі Українки, Панаса Мирного, В. Стефаника та ін.) зберігали в різноманітних шафах, сейфах, у звичайних канцелярських папках, вони були дуже щільно складені, що не відповідало правилам збереження¹⁰⁴. Перевезена бібліотека І. Франка, яка хронологічно охоплювала період від початку XVII до початку XX ст., у липні 1950 р. продовжувала лежати в запакованих ящиках¹⁰⁵.

У таких умовах розпочався видрук двадцятитомника І. Франка. Держлітвидав оголосив передплату і зобов'язався випустити збірку протягом двох років (1950–1951)¹⁰⁶. У 1950 р. побачили світ три томи нового видання: II, III, IV. На початок 1952 р., як свідчить доповідна записка Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР (від 4 березня 1952 р.) Президії АН УРСР, вийшли з друку 2, 3, 4, 5, 6, 7 томи видання творів І. Франка. Ще сім томів (1, 8, 9, 10, 11, 12, 13) були передані до друку, а два томи (14 і 15) підготовлені. Натомість решта томів, які відповідно до тематичного плану Інституту мали завершити у 1952 р., не були готові¹⁰⁷. На середину 1954 р. Інституту вдалося видати всього 12 томів (2–13), а ще п'ять томів (14–18) здали «у виробництво»¹⁰⁸. Два останні томи (19–20) Інститут літератури у видавництво не передав¹⁰⁹. На той час перший том збірки був підготовлений до друку (лежав у матрицях), але його не друкували, тому що, як свідчила доповідна записка Міністерства культури УРСР «Про серйозні недоліки в організації видання багатотомних збірок творів класиків української літератури», надіслана до Ради Міністрів Української РСР, «Інститут літератури досі не підготував передмови»¹¹⁰.

Реалізація задуманого вкотре натрапила на серйозні перешкоди. В Інституті української літератури виданням творів класиків української літератури, зокрема й

¹⁰¹ Головата Л. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. 1940–2005: історичний нарис. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. Львів, 2005. Вип. 13. С. 157.

¹⁰² НБУВ. Інститут архівознавства. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 211. Арк. 21–22.

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Там само. Арк. 16–18.

¹⁰⁵ Там само. Арк. 16. Докладніше про історію бібліотеки І. Франка див.: Мельник Я. Особиста бібліотека Івана Франка. Жовтень (Львів). 1986. № 6. С. 92–98.

¹⁰⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. Р-2. Оп. 8. Спр. 11374. Арк. 191.

¹⁰⁷ НБУВ. Інститут архівознавства. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 299-а. Арк. 3; Спр. 293. Арк. 2.

¹⁰⁸ ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 8. Спр. 11374. Арк. 191.

¹⁰⁹ Там само.

¹¹⁰ Там само.

І. Франком, займалися не відділи і спеціалісти, які досліджували історію української літератури, а відділ рукописів, основним завданням якого були облік, належне зберігання, складання науково-довідкового апарату, а також розшук і придбання нових рукописів. Посилилися також цензурні обмеження. Зважаючи на час підготовки і виходу цього видання – пору жорсткого ідеологічного контролю в державі, упорядники змушені були робити купюри, усувати з франкових текстів міркування, що не відповідали тодішнім політичним доктринам, фальшувати його спадщину¹¹¹. Видання затягнулося аж до 1956 р. Уже після того, як десятий том був надрукований, цензори Головліту виявили у ньому твори, які, на їхню думку, були «не характерні для світогляду і всього напрямку творчості великого письменника-демократа (“Не пора, не пора...”, “Розвивайся ти, високий дубе” та ін.)», і весь тираж довелося «порізати» і «готувати том заново»¹¹². «Серйозні недоліки» й «грубі помилки» знайшли також у науковому апараті (примітках) до 11-го тому видання¹¹³. Колегія Міністерства культури УРСР, яка розглядала на своєму засіданні питання про організацію видання багатотомних збірок класиків української літератури, визнала, що Інститут літератури не має сталих наукових принципів упорядкування текстів, підготовки наукового апарату, редагування і мовно-правописного оформлення текстів, а також констатувала незадовільну роботу членів редакційних колегій, що призвело до порушення термінів видання творів І. Франка та інших класиків¹¹⁴. На середину грудня 1954 р. не було випущено в світ вісім томів творів І. Франка¹¹⁵.

Редакторам і упорядникам нового видання не вдалося уникнути принципової, ділової критики й від М. Возняка, який ще у 1951 р. опублікував у республіканському академічному «Віснику» статтю, присвячену насамперед розглядові мовно-правописних засад видання творів І. Франка. Продовживши ту наукову дискусію, яка виникла у 1940 р. на першому засіданні редакційної колегії ювілейного видання творів письменника, автор не лише вперше оприлюднив її перебіг, але й знову наполягав на своїй позиції щодо мовного редагування, яка відрізнялася від концепції В. Сімовича¹¹⁶, тобто вважав за потрібне всі художні твори письменника видавати з обов'язковим збереженням особливостей мови, без усіляких втручань¹¹⁷. Академік, здавалося, психологічно зламаний ідеологічними кампаніями, виявив неабияку твердість характеру і непоступливість щодо своїх наукових і моральних принципів, торкнувшись проблеми наукової етики. Він нагадав редколегії нового видання, що не варто так відверто ігнорувати набуток редакторів і упорядників нереалізованого у 1941 р.

¹¹¹ Фальсифікація була здійснена у 13-му томі, де упорядники М. Деркач та О. Кисельов помістили поему антиклерикального змісту «Папі в альбом», яка І. Франкові не належала, а була підробкою Мар'яна Колодія – особистого секретаря письменника в останній період його життя. (Див.: Ільницький М. Історія однієї фальсифікації. Слово і час. 2016. № 8. С. 11–16.)

¹¹² Див.: Історія Академії наук України. 1918–1993 / ред. кол. Б. Є. Патон (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1994. С. 176.

¹¹³ ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 8. Спр. 11374. Арк. 195.

¹¹⁴ Там само. Арк. 190–196, 207, 209–210.

¹¹⁵ Там само. Арк. 209.

¹¹⁶ Детальніше див.: Нечиталюк М. Моя пора, моє багатоліття... С. 261–264.

¹¹⁷ Возняк М. Про принципи видання творів І. Франка. С. 50.

проекту. Порівнюючи зміст другого тому 25-томного видання із змістом другого тому 20-томника, М. Возняк звертав увагу на їхню фактичну ідентичність, навіть включно з друкарськими помилками. Академік писав: «Щодо друкарських помилок у другому томі творів Франка 1941 р. стверджую, що я не мав жодного аркуша коректури, а лише виробив проспект 25 томів ювілейного видання і стояв на чолі і керував роботою працівників, що приготували 20 томів, я підписав їх до друку й відіслав до Києва»¹¹⁸. Він нагадав колегам з Києва, що в примітках до оповідання «Чума» (II том), де подано ґрунтовне історико-літературне пояснення – коментар щодо умов виникнення цього твору, упорядники й редактори двадцятитомника, передруковуючи дослівно довідку, чомусь пропустили джерело, тобто кінцеві слова: «Дослідження цього питання провів акад. М. С. Возняк»¹¹⁹. На думку вченого, саме це дослідження вимагало більше праці, ніж редагування всього другого тому творів у виданні 1950 р.¹²⁰ Можна припустити, що М. Возняк, наводячи цей приклад, слушно вважав, що привласнення чужої праці маскувалося усуненням прізвищ реальних виконавців. Одночасно академік вказав на непоодинокі правописні помилки та огріхи в новому виданні творів І. Франка.

На публічні звинувачення академіка від колективу упорядників 20-томника І. Франка на сторінках «Вісника Академії наук Української РСР» намагався відповісти О. Кисельов, який дотримувався інших поглядів. У статті «До питання про принципи видання творів Івана Франка» київський літературознавець намагався заперечити низку принципових тверджень академіка. О. Кисельов, хоча й визнав допущені помилки та

¹¹⁸Возняк М. Про принципи видання творів І. Франка. С. 60.

¹¹⁹Там само.

¹²⁰Там само. Принагідно зазначимо, що 1951 р. вийшов з друку «Курс сучасної української літературної мови», написаний в Інституті мовознавства АН УРСР. У ньому був опублікований розділ «Просте речення» Ю. Шевельова, підготовлений ним напередодні радянсько-німецької війни. На час виходу «Курсу» редколегія знала, що Ю. Шевельова, таврованого в СРСР як буржуазного націоналіста, в Україні немає, тож відповідальний редактор книги, директор Інституту академік Л. Булаховський не наважився поставити ім'я автора розділу. Він вийшов з друку безіменним з редакційною приміткою «Опрацював за матеріалами Інституту мовознавства Академії наук УРСР Л. А. Булаховський». Це не дало підстав автору – Ю. Шевельову говорити про факт привласнення його праці академіком, який у такий спосіб взяв відповідальність на себе за його зміст. (Див.: Шевельов (Шерех) Ю. В. Я – мене – мені... (і довкруги...). С. 274, 286.) Зрозуміло, Л. Булаховський тверда і не поступлива у принципових питаннях людина (Див.: Лукінова Т. Б. Леонід Арсенійович Булаховський (до 50-річчя з дня смерті). Мовознавство. 2011. № 6. С. 13), ризикував, про що свідчить заслуховування 3 липня 1953 р. Президією АН УРСР доповіді спеціальної президіальної комісії, що вивчала матеріали про вказану історію. Президія АН УРСР за наслідками її обговорення прийняла ухвалу, яка констатувала, «що дійсний член АН УРСР Л. А. Булаховський зробив значну помилку, використавши при складанні одного з розділів «Курсу сучасної літературної української мови» матеріал, написаний до війни буржуазним націоналістом Шевельовим, який під час війни залишив Україну, причому дійсний член АН УРСР Л. А. Булаховський зазначив в «Курсі», що цей розділ «опрацьований ним по матеріалам Інституту мовознавства». Одночасно Президія АН УРСР зобов'язала Інститут мовознавства і його директора, який «визнав цю свою помилку», «при другому виданні “Курсу” виправити всі недоліки, частково змінивши автору», зокрема «заново написати цей [Ю. Шевельова. – О. Л.] розділ». (ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 2734. Арк. 140–141).

огріхи, виявлені львівським вченим у другому томі 20-томного видання, звичайно, з певними застереженнями, заявляв, що видання 1950 р. «не є цілковитим, механічним передруком видання 1941 р., як про це твердить М.С. Возняк, а що воно звірялося з першодруками, автографами»¹²¹. «Цілком зрозуміло, – наголошував О. Кисельов, – що робота над виданням творів Івана Франка, проведена колективом Інституту української літератури до війни, не пропала марно. Хоч твори наново звірялися з автографами, наново перероблялися коментарі застарілі за десять років – проте, звичайно, набагато легше було готувати видання на основі виконаної перед війною роботи»¹²².

У цьому контексті варто згадати, що ще в листопаді 1950 р. президент АН УРСР академік О. Палладін і головний вчений секретар Президії АН УРСР професор І. Швець, доповідаючи республіканському партійному керівництву про участь академіка М. Возняка у виданні збірки творів І. Франка в 25 томах, стверджували, що у 1940–1941 рр. до її готування залучили колектив упорядників з числа наукових співробітників Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка та Львівського філіалу АН УРСР на чолі з відповідальним редактором М. Возняком. За інформацією, яку оприлюднили тогочасні очільники АН УРСР, в процесі роботи згадане видання збільшилося до 30 томів. Але, крім цього, М. Возняк запропонував новий проспект видання на 40 томів, який був відхилений редколегією. Далі О. Палладін та І. Швець стверджували, що відповідальним редактором був призначений М. Возняк; а кожний том готували інші співробітники – Копиця, Бернштейн, Ярема, Деркач, Щурат, Куп'янський, Кисельов, Кобилецький, Журавська, Савицька та ін. Саме цей колектив упорядників нібито «підготував біля десяти творів І. Франка, а М. С. Возняк їх відредагував. Два томи перед самою війною були надруковані, а решта залишилися у вигляді рукописів та гранок. Значна частина цього матеріалу була вивезена інститутом до Уфи». За інформацією, яку надали керівництву АН УРСР, в повоєнні роки М. Возняк категорично відмовився брати участь у цьому проєкті, оскільки нова урядова колегія не схвалила його проєкту та мовно-правописних принципів видання¹²³. Мовляв, «М. С. Возняк пропонував видавати 40 томів і мову І. Франка редагувати так, щоб вона відповідала всім нормам сучасної української мови. В зв'язку з труднощами поліграфічної промисловості, видання було відкладено на два роки»¹²⁴. Що стосувалося нового 20-томного видання творів І. Франка, то хоча М. Возняк відмовився брати участь у ньому, але «всі останні упорядники, які працювали до війни, були притягнуті знов до роботи. Вся робота над упорядкуванням була проведена наново, написані цілком нові примітки, звірені тексти з автографами та першодруками, відредаговано кожний том одним з членів урядової редколегії. На кожний том призначено відповідального редактора з числа членів редколегії. В передмові до першого тому творів І. Франка урядова редколегія відзначила допомогу М. С. Возняка в справі цього видання»¹²⁵.

¹²¹Кисельов О. До питання про принципи видання творів Івана Франка. С. 59.

¹²²Там само.

¹²³Історія Національної академії наук України (1946–1950). Київ: Науково-видавничий центр НБУВ, 2008. Ч. 1. Документи і матеріали / упоряд.: Л. М. Яременко, С. В. Старовойт та ін. / редкол. О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін. С. 440–441.

¹²⁴Там само. С. 441.

¹²⁵Там само.

Однак виявилось, що коли 1955 р. нарешті вийшов з друку перший том (нагадаємо: М. Возняк пішов з життя восени 1954 р.), редколегія в короткій редакційній статті, згадавши в дуже обтічній формі спробу видання збірки творів І. Франка до 25-річчя від дня смерті письменника, жодним чином не розкрила масштабів праці головних упорядників у 1940–1941 рр., не показала внеску кожного з них, насамперед М. Возняка, хоча наукова етика вимагала це зробити¹²⁶. У статті нічого не було сказано і про видрук двох томів тодішнього ювілейного видання. Збереження у складі упорядників окремих томів 20-томника деяких львівських літературознавців (М. Деркач, С. Щурата, Я. Яреми), які брали участь в упорядкуванні і редагуванні 25-томного видання, не рятує ситуації. Ніде жодним словом не було згадано внеску в підготовку 25-томної збірки творів І. Франка ні її відповідального редактора академіка М. Возняка, ні упорядників і редакторів окремих томів К. Студинського, який загинув у 1941 р., М. Тершаковця, В. Радзикевича, Г. Лужницького, М. Соневицького, Ю. Стефаника, Я. Чуми, які після закінчення Другої світової війни опинилися в еміграції на Заході, ні також І. Романченка, який зазнав політичних переслідувань у повоєнні роки у Львові.

Загалом складається враження, що редколегія 20-томної збірки творів І. Франка намагалася приховати доробок попередників. Не маємо сумніву, що на початку 50-х років оприлюднити прізвища літературознавців, упорядників і редакторів 25-томника, які були репресовані або опинилися за кордоном, було неможливо з політичних міркувань. Але насторожує факт, що навіть після аргументованих публічних доказів М. Возняка, що другий том нового видання є звичайним передруком другого тому ювілейного видання (додані ідеологічні наліпки до окремих коментарів нічого не міняють), упорядниками названо Ю. Кобилецького і М. Сиваченка. На серйозні розмірковування наводить факт, що прізвища упорядників двадцятитомника були оприлюднені лише після смерті М. Возняка, хоча перший том (шоправда, без передмови) був готовий ще в 1949 р. Залишається нерозв'язаним питання: чому публічно висловлені М. Возняком докори щодо порушення норм наукової етики (по суті – щодо плагіату) редколегією і упорядниками II тому двадцятитомника не одержали належної відповіді з боку членів редколегії двадцятитомника І. Франка.

Отже, спроба М. Возняка таки завершити видання 25-томної збірки творів І. Франка зазнала невдачі, хоча саме він і його колеги – співробітники львівського відділу Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР взяли на себе основний тягар упорядницької і редакційної роботи. Показово, що в 1950 р. секретар Львівського обкому КП(б)У Іван Грушецький, оцінюючи персональний внесок М. Возняка у реалізацію згаданого проєкту і причини, які завадили цьому, стверджував: «Возняк, ще в 1939 р. редагував по перших джерелах твори Івана Франка. Твори були прийняті до академічного видання Інститутом літератури України. Не маючи певних помилок, а тільки тому, що ця книга має вийти під редакцією Возняка, з огляду на те, що Возняк був сторонник Грушевського, а зараз став чесно працювати, не

¹²⁶Від редакційної колегії. Франко І. Твори: в 20-ти т. / за ред. О. Корнійчука та ін. Київ: Держлітвидав, 1955. С. 5 У передмові лише згадано, що ще перед Великою вітчизняною війною з нагоди відзначення 25-ліття з дня смерті Івана Франка готувалося багатотомне видання творів письменника. Але, стверджувала редколегія, «нагла фашистська навала на нашу Батьківщину перервала роботу над підготовкою видання» і що лише після закінчення війни «інститут літератури зміг продовжити роботу по підготовці до видання літературної спадщини Франка».

потурбувались про те, щоб це видання було надруковано і стало достоянням народу»¹²⁷. Сам академік вважав, що завершити роботу над виданням не вдалося тому, що «дехто з редколегії не поспішав виконати доручене йому завдання»¹²⁸.

Виходить, що навіть за ретельного виконання своїх персональних обов'язків львівськими упорядниками і редакторами відразу не було повної гарантії вчасного виходу з друку двадцятип'ятитомника І. Франка. На основі проаналізованого матеріалу, який мені був доступний, можна зробити висновок, що діяли два підходи до реалізації видавничого проєкту. Львівський відділ робив усе або майже все, щоб сприяти цьому, а тодішня дирекція Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР і Держлітвидав УРСР не створили організаційних умов для завершення широкомасштабного видавничого задуму. Розпочатий у 1940 р. проєкт від самих початків не був забезпечений підготовленою програмою і відповідними засобами для його своєчасної реалізації. Дирекція Інституту, передоручивши львівському відділові упорядкування 20 томів видання, своєчасно не подбала про підготовку детального план-проспекту збірки та інструкції стосовно мовно-правописного редагування творів, належно не розробила і не проконтролювала графіку виконання всієї роботи на різних етапах, не розробила чіткої процедури передачі готових до друку томів у видавництво, самого видруку. Загалом згаданий науково-видавничий проєкт реалізовували в інституті за схемою, що склалася в радянській табірній економіці 30-х років ХХ ст., згідно з якою майже всі нові виробничі об'єкти виникали й існували без проєктів і кошторисів, а пошукові і будівельні роботи починалися одночасно. Така практика була притаманна тодішній командно-адміністративній системі: спочатку ставили нереальні за обсягом і терміном завдання, потім виконавці займалися "штурмівщиною" і, нарешті, чиновники шукали винних у невиконанні. Виїзд 1944 р. за кордон великої групи львівських літературознавців, яких, як і всіх політемігрантів, радянська пропаганда змальовувала як ворожу силу, називала запродавцями та зрадниками батьківщини, ліквідація у 1946 р. основної інституційної установи, де продовжували роботу над підготовкою до друку видання, – львівського відділу Інституту української літератури, а також організований у 1946–1948 рр. сталінським режимом фронтальний ідеологічний наступ проти патріотично налаштованої української інтелігенції, яка захищала національно-культурну ідентичність свого народу, чинила опір русифікації і тотальній фальсифікації українського минулого, зокрема М. Возняка, – усе це створило умови, за яких можна було приховати доробок упорядників і редакторів 25-томника. Хто і яку конкретну роль відіграв у тому, що в новому 20-томному виданні у редакційній статті до першого тому було відверто проігноровано внесок попередників, досі не відомо. Однозначно поставити точки над «і» в цій історії не дають змоги ні сьогоденні наукові дослідження, ні тогочасні друковані джерела та виявлені архівні документи й матеріали. Тут залишається широке поле для подальших студій, на якому могли б далі працювати історики й літературознавці.

¹²⁷Держархів Львівської області. Ф. 66. Оп. 2. Спр. 121. С. 269.

¹²⁸Возняк М. Про принципи видання творів Івана Франка. С. 58.

Додаток №1

Обследование состояния работы по подготовке к печати 1) собрания сочинений И. Франко и 2) академического собрания сочинений Т. Шевченко в институте украинской литературы им. Т. Г. Шевченко Академии наук УССР.

Произведено ученым секретарем Отделения общественных наук, чл[еном] – корресп[ондентом] АН УССР Л. М. Славиным и консультантом плановой комиссии Л. С. Райковским

1) По собранию сочинений Ив. Франко.

Работа по подготовке к печати собрания сочинений Ив. Франко начата: 1) 1-го марта 1940 г. во Львовском отделении Института украинской литературы; 2) 20 мая 1940 г. в Киеве (после утверждения правительственной комиссией проспекта издания).

Институт украинской литературы должен был закончить всю работу по сдаче издания Держлитвидаву (по предложению правительственной комиссии) к 1. I. – 1941 г. В соответствии с этим институт украинской литературы заключил договор с Держлитвидавом, обязавшись сдать все 25 томов собрания сочинений к 1. I. – 1941 г.

План этот оказался невыполненным, сроки были институтом нарушены.

На 1 января Институт смог сдать Держлитвидаву лишь 13 томов, т.е. 50% собрания сочинений Ив. Франко (том 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14; художественные произведения Ив. Франко). Такое же количество сданных в печать осталось и на день настоящего обследования – 15 февраля 1941 г.

В таком же положении остаются в настоящее время остальные 13 томов, не сданных вовремя в печать.

Тома 11 и 15 (последние 2 тома с художественными произведениями) уже готовы и зам. директора ин-та тов. Д. Д. Копица намеревается их сдать в издательство в ближайшие дни (по его словам, 17–18. II).

Пять томов, включающие литературно-критические статьи Ив. Франко, прошли все стадии подготовки (скомплектованы, составлены комментарии, отредактированы и научными, и литературными редакторами). Сейчас они находятся на последнем просмотре у акад. Возняка, который вносит ряд существенных изменений в состав этих томов, благодаря чему сдача их издательству задерживается. Тов. Д. Д. Копица надеется, что к 1 марта можно будет эти пять томов передать для печати.

В более отсталом состоянии находятся шесть томов, содержащие переводы И. Франко из иностранной литературы и статьи Ив. Франко по вопросам западноевропейской литературы. Только сейчас научные редакторы (составители и комментаторы) этих томов заканчивают свою работу. После этого должны приступить к своей работе литературные редакторы (т. Гавриш и Татаринов), которые по планам т. Д. Д. Копицы могли бы закончить свою работу в середине марта, что по мнению исследователей не вполне реально, ибо эти же товарищи должны будут значительное время в этот же период тратить на чтение корректур набранных в типографии томов.

Держлитвидав предъявляет серьезные претензии в связи с созданным положением, поскольку более или менее в срок им получены только 50% томов, остальные же тома поступят с опозданием в два, три, а может быть и четыре месяца, что угрожает срывом выполнения правительственного задания по выпуску собрания сочинений И. Франко к юбилейным дням (к 1 VIII-1941 года). Положение с взаимоотношениями с Держлитвидавом осложняется с еще одним очень серьезным вопросом: Институт литературы задерживает корректуры полученных им от Держлитвидава

первых четырех томов собрания сочинений (первые два тома получены 12 января 1941 г., вторые два тома – 25 января 1941 г.) Более того, корректуры этих томов еще не читались в связи с тем, что еще не решены до конца вопросы языкового характера, связанные с внесением изменений в язык Ив. Франко (около 2000 слов должны быть утверждены).

Вследствие каких причин создалось такое положение с подготовкой собрания сочинений Ив. Франко?

Нужно, прежде всего, отметить, что Институт украинской литературы им. Т. Г. Шевченко АН УССР (и, в частности, тов. Д. Д. Копица) проделал очень большую и сложную работу по подготовке этого издания за сравнительно небольшие сроки (10–12 месяцев).

Вместе с тем, институт не справился с окончанием всей своей работы в правительственный срок – 1 января 1941 года.

Основными причинами следует считать: 1) отсутствие у дирекции ежедневного оперативного графика всей работы по подготовке издания на весь период подготовки последнего; в связи с этим не могло быть той четкой оперативности в повседневном руководстве всеми многообразными сторонами работы всего коллектива составителей, редакторов и аппарата, которая требовалась в таком спешном высокоответственном деле. 2) недостаточная мобилизованность для этой важнейшей работы киевского коллектива работников института, который как раз и повинен в судьбе шести наиболее отставших томов (с переводными произведениями и статьями по западноевропейской литературе, который, несмотря на действительно большие трудности с этой частью томов собрания сочинений, должен был так поставить свою работу, чтобы трудности все преодолеть, и вовремя все тома выполнить и сдать).

Предложения:

Обратить внимание дирекции института и коллектива его работников на то, что институт не выполнил ответственного правительственного задания по сдаче в печать всего собрания сочинений Ив. Франко к 1 января 1941 г.

Сдать Держлитвидаву пять томов с литературоведческими статьями Ив. Франко не позднее 1 марта 1941 г.

Сдать Держлитвидаву шесть томов с переводными статьями по западноевропейской литературе не позднее 15 марта.

Не позднее 20 февраля решить все вопросы, касающиеся языка Ив. Франко и просмотра списка 2000 отмеченных редакторами терминов.

4 набранных тома, присланные Ин-ту Держлитвидавом для корректурного просмотра, вернуть издательству не позднее 25 февраля.

В дальнейшем организовать работу читающих корректуры так, чтобы ни один том не был задержан институтом против сроков, обусловленных договором.

Дирекции института подать к 20.ІІ. отделению и президиуму точный полный график прохождения всех работ, как связанных с окончанием подготовки к печати оставшихся 11 томов собрания сочинений, так и по чтению корректур собираемых томов. В графике указать всех исполнителей, занятых на этих работах, точные сроки выполнения каждой работы и т. д.

Постановление Президиума по этому вопросу срочно обсудить на ученом совете института. Ученому Совету в дальнейшем обсуждать ход работ по Франко еженедельно.

Предложить Бюро Отделения общественных наук установить контроль за выполнением постановления президиума.

[...]

15–17. II. 1941г.

Член-корреспондент

(Л. М. Славин)

Консультант Плановой Комиссии

(Л. С. Райковский).

Науковий архів Президії НАН України. Ф. Р.-251. Оп.1. Спр. 88. Арк.87–92.

Додаток № 2.

До Президії АН УРСР

В 1941 р. Інститут української літератури ім. Т.Г. Шевченка працював над 25-томним науковим виданням творів Івана Франка. Два томи цього видання вийшли з друку, а саме I та 17-й¹²⁹. Значна частина видання була цілком підготовлена, відредагована і здана Держлітвидаву для друку, але робота була припинена у зв'язку з Вітчизняною війною.

Значна частина цієї роботи зберігається в Інституті, а саме I, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XIX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV в гранках та рукописах; решта роботи загинула у Львівській та Харківській друкарнях.

Просимо порушити клопотання перед Раднаркомом УРСР про поновлення наукового видання творів Івана Франка у 25 томах та про поповнення складу редакційної колегії. З десяти членів Редколегії залишилось тепер тільки шість: дійсні члени АН УРСР: О. І. Білецький, М. С. Возняк, О. Є. Корнійчук, П. Г. Тичина, а також т. т. І. С. Кобелецький, Д. Д. Копиця (в Червоній Армії). До Редколегії слід ввести дійсного члена АН УРСР М. Т. Рильського і зав. відділу Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка Є. П. Кирилюка.

Голова Відділу суспільних наук АН УРСР,

дійсний член АН УРСР

М.В. Птуха

4. VII. [19]45 р.

Науковий архів Президії НАН України, Ф. Р. 251. Оп. 1. Спр. 185. Арк. 30.

REFERENCES

1. Baran, V. (2005). *Istoriia Ukrainy 1945–1953 rr.* Lviv [in Ukrainian].
2. Bilous, M. & Terlak, Z. (Comps.). (2005). *Frankiana Vasylia Simovycha.* Lviv [in Ukrainian].

* Помилка – надруковано 2-й і 12-й томи.

3. Bondar, M. (2003). Nova ukrainska literatura. In O. V. Myshanych (Ed.), *Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy, 1926–2001: Storinky istorii* (p. 140). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Danylenko, V. (2006). Likvidatsiia polskoi derzhavy ta vstanovlennia radianskoho rezhymu v Zakhidnii Ukraini. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 121 [in Ukrainian].
5. Dashkevych, Ya. Borotba z Hrushevskym ta yoho shkoloiu u Lvivskomu universyteti za radianskykh chasiv. Retrieved from <https://archive.lnu.edu.ua/jaroslav-daschkevych-borotba-z-hrushevskym-ta-yoho-zchkoloyu-u-lvivskomu-universyteti-za-radjanskykh-chasiv/> [in Ukrainian].
6. Doroshenko, V. (1951). *Ohnyshche ukrainskoi nauky. Naukove tovarystvo imeny T. Shevchenka. Z nahody 75-richchia yoho zasnuvannia*. New York; Philadelphia [in Ukrainian].
7. Franko, I. (1976). Khto takyi «Lys Mykyta» i zvidky vin rodom. In Ye. P. Kyrlyuk (Ed.), *Ivan Franko. Zibrannia tvoriv: u 50-ty t.* (Vol. 4, p. 67). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
8. Holovata, L. (2005). Lvivska naukova biblioteka im. V. Stefanyka NAN Ukrainy. 1940–2005: istorychni narys. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy im. V. Stefanyka*, 13, 157 [in Ukrainian].
9. Horak, R. (2003). Ivan Lyzanivskiy. *Naukovyi visnyk muzeiu Ivana Franka u Lvovi*, 3, 328 [in Ukrainian].
10. Hordynskiy, S. (1944, Kviten–traven). Vasyl Hordynskiy, liudyna i vchenyi. *Nashi dni*, 5 [in Ukrainian].
11. Hutsalenko, T. (2005). Viddil rukopysiv Lvivskoi naukovoï biblioteki im. V. Stefanyka NAN Ukrainy u 1940–1949 rr.: postati ta podii. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy im. V. Stefanyka*, 13, 192–193; 225–227 [in Ukrainian].
12. Hutsalenko, T. (2019). Novi materialy pro Fedora Havrysha. *Vydavnychy rukh v Ukraini: seredovyscha, artefakty*, 89–94 [in Ukrainian].
13. Ilnytskyi, M. (2016). Istoriiia odniiei falsyfikatsii. *Slovo i chas*, 8, 11–16 [in Ukrainian].
14. Kyselov, O. I. (1951). Do pytannia pro pryntsyepy vydannia tvoriv Ivana Franka. *Visnyk Akademii nauk Ukrainskoi RSR*, 12, 53 [in Ukrainian].
15. Lehkyi, M. (2005). Yuvilei Franka. *Literaturnyi Lviv*, 1, 21 [in Ukrainian].
16. Lehkyi, M., & Pylypchuk, S. (2008). Z ostannoho desiatylyttia frankoznavstva. *Slovo i chas*, 10, 21–31 [in Ukrainian].
17. Lutskiy, O. (2005). Akademichna nauka v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka*, 13, 406 [in Ukrainian].
18. Melnyk, Ya. (1986). Osobysta biblioteka Ivana Franka. *Zhovten*, 6, 92–98 [in Ukrainian].
19. Nakhlik, Ye. (2011). Suchasnyi stan frankoznavchykh doslidzhen i problema stvorennia Instytutu Ivana Franka NAN Ukrainy. *Slovo i chas*, 8, 38–48 [in Ukrainian].
20. Nechytaliuk, M. (2000). «*Chest pratsi!*» Akademik Mykhailo Vozniak u spohadakh ta publikatsiiakh. Lviv [in Ukrainian].
21. Nechytaliuk, M. (2006). *Moia pora, moie bahatolithia: spohady*. Lviv [in Ukrainian].
22. Onyshchenko, O. S. (Ed.). (2003). *Istoriiia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (1938–1941). Dokumenty i materialy* (V. A. Kuchmarenko, T. P. Papakina, L. I. Strelska, Comps.). Kyiv [in Ukrainian].

23. Onyshchenko, O. S. (Ed.). (2008). *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (1946–1950)* (Pt. 1). Kyiv: Naukovo-vydavnychi tsestr NBUV [in Ukrainian].
24. Paton, B. Ye. (Ed.). (1994). *Istoriia Akademii nauk Ukrainy. 1918–1993*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
25. Pershi tomy yuvileinoho vydannia tvoriv Ivana Franka. (1940, Serpen 15). *Vilna Ukraina*, 4 [in Ukrainian].
26. Pravda Ukrainy. (1947, Mai 7), 4 [in Ukrainian].
27. Rozpochalosia drukuvannia tvoriv Franka. (1941, Kviten 25). *Literaturna hazeta*, 4 [in Ukrainian].
28. Senyk, L. (2013). Hryhorii Nudha – vchenyi v tsarstvi bezpravna. *Paradyhma: zb. nauk. prats*, 7, 28 [in Ukrainian].
29. Shevelov (Sherekh), Yu. (2001). *Ya – mene – meni... (i dovkruhy): Spohady* (Vol. 1). Kharkiv; New York [in Ukrainian].
30. Simovych, V. (1942, Veresen). «Lys Mykyta» v novim odiahu. *Nashi dni*, 10 [in Ukrainian].
31. Slyvka, Yu. (Ed.). (1995). *Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli: Dokumenty i materialy* (T. Halaichak, O. Lutskyi, Comps.) (Vol. 1). Kyiv [in Ukrainian].
32. Sonevytskyi, M. (2001). *Spohady staroho pedahoha* (S. Yarema, Comp.). Lviv [in Ukrainian].
33. Tsikhotskyi, I. (2006). *Mova prozy Ivana Franka (stylistychni novatsii)*. Lviv: Vyd. tsestr LNU imeni I. Franka [in Ukrainian].
34. Vid redaktsiinoi kolehii. (1955). In O. Korniiichuk (Ed.), *Franko I. Tvory: v 20-ty t.* (p. 5). Kyiv: Derzhlitvydav [in Ukrainian].
35. Vozniak, M. (1951). Pro pryntsyipy vydannia tvoriv I. Franka. *Visnyk Akademii nauk Ukrainyskoi RSR*, 7, 51 [in Ukrainian].
36. Yaremenko, L. M., & Kuchmarenko, V. A. (Comps.). (2007). *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (1941–1945)* (Pt. 1). Kyiv [in Ukrainian].
37. Zhdan, M. B. (1966). Pedahohichna diialnist Volodymyra Radzykevycha. In *Volodymyr Radzykevych: Yuvileinyi zbirnyk* (p. 35). Cleveland [in Ukrainian].

Oleksandr LUTSKYI

*PhD, Senior Researcher at the
Department of Contemporary History
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the
National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7214-5872>
e-mail: loi_lviv@ukr.net*

A 25-VOLUME EDITION OF IVAN FRANKO'S WORKS: LVIV CONTRIBUTION

The article analyzes the main directions, course, and consequences of the research and publishing project of 1940–1941 in preparing for printing a 25-volume collection of works of Ivan Franko's literary-artistic heritage in the context of new political and socio-economic realities in Western Ukraine after the accession to the USSR as a part of the Ukrainian SSR at the beginning of World War II. Emphasizing the participation in these events of employees of the Lviv department of the T. Shevchenko Institute of Ukrainian Literature of the Academy

of Sciences of the Soviet Union, the author noted that the main work was carried out by the Lviv philologists, led by Academician Mykhailo Vozniak. They did the search, selection, and scientific verification of the texts, ensuring their linguistic and stylistic design, compiling the edition's reference apparatus, and others. The place and role of some compilers and editors in preparing the collection for publication, particularly M. Vozniak and Professor V. Simovych, are highlighted. The reasons which caused difficulties and insurmountable obstacles in meeting the deadline in a responsible task are revealed. It turned out that the task became much more difficult for the management of the Institute and the employees, and, first of all, for the main compilers and editors from Lviv than it seemed at first. They did not completely achieve what was planned. Before the beginning of the German-Soviet War, the State Publishing House of Ukraine managed to publish only two volumes of I. Franko's writings, although a team of Lviv scientists led by M. Vozniak had prepared for publishing a scientifically done 20-volume set of the writer's works. The German-Soviet War interrupted further printing. The post-war period's new socio-political conditions left very little space for creative activities, so M. Vozniak's attempts to complete the publication of all 25 volumes were unsuccessful in the end.

Keywords: Ivan Franko, works, twenty-five-volume edition, compilers, editors, M. Vozniak.